

MENTOR

LIST ZA SREDNJEŠOL-
SKO DIJAŠTVO. URE
JUJE DR. ANT. BREZNIK

LETNIK VII. ZA L. 19¹⁴/15

ŠT. 3-4.

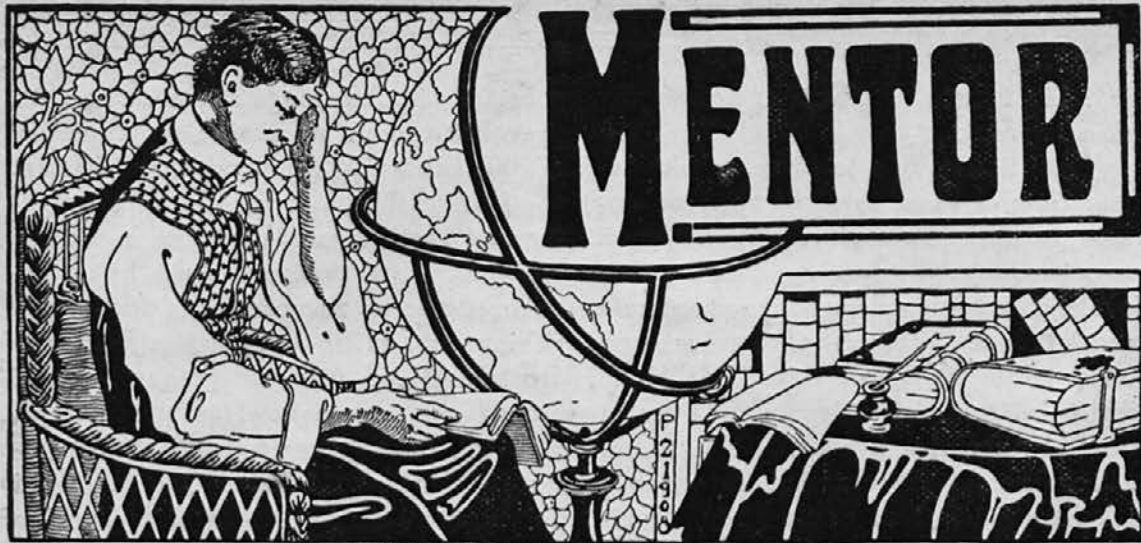
VSEBINA:

Najnovejši pojavi v obrazovalni umetnosti. (Prof. G. Porenta)	41
Smotrnost v rastlinstvu. (Prof. Fr. Pengov)	44
Homerjeva Iliada. (Prof. Fr. Omerza.) (II. spev. — Dalje)	56
Paberki po naših srednješolskih čitankah. (Dr. J. D.)	63
Tri vprašanja. (Dr. J. Samsa)	64
Na Ruskem. (Josip Lavtižar.) (Dalje.)	68
Drobiž	76

Izhaja v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano prvega dne v mesecu in stane za dijake 2 K, za druge naročnike 4 K na leto.

Tisk »Katoliške tiskarne« v Ljubljani.

Odgovorni lastnik Alojzij Markež.

LETNIK VII.

DECEMBER - JANUAR 1914 15.

ZVEZEK 3-4.

NAJNOVEJŠI POJAVI V OBRAZOVALNI UMETNOSTI.

PROF. G. PORENTA.

Odkar je zaniknil barok v školjkastih čiričarah, išče obrazovalna umetnost kakor hirajoč bolnik življenjske sile najpreje v solnčnem podnebj u klasične umetnosti, nato pa črpa življenjski sok v pomladnem vzdušju romantike. Ko zvo deni romantika, si zaželi umetniška duša po resničnem svetu, se obrne k naravi, katera mu je v začetku samo slovar, v katerem išče izrazov za svoje ideje, toda pred vrati stoji že goli realizem, kateremu je verno podavanje narave vse, edini opravičeni obseg in predmet umetnosti. Realistom so priskočili na pomoč fiziki in kemiki s svojimi optičnimi in kemičnimi teorijami in realist je postal — impresionist, čigar naloga je bila, podajati na platno ne več posnetkov realnih predmetov, ampak zračne in svetlobne vtiske, ki pridejo od predmeta, predmet sam pa postane brez pomena. Tudi lokalna barva predmeta nima pomena, ker je odvisna od ozračja in svetlobe. Umetnik impresionist je popolno pasiven, ker je samo resonanca zračnih in svetlobnih učinkov na njegove živce; duša ne pride do veljave niti pri umetniku niti pri gledalcu, ampak samo prijetni učinki na živce. Ge-

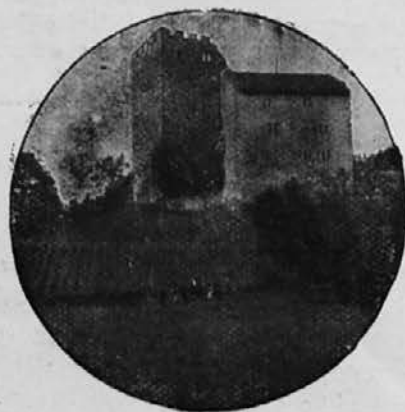
slo je analiza. Neoimpresionist razkrajaja celo barvo v prvotne sestavine ter polaga na platno čiste barvne točke, ki se v gotovi razdalji mešajo šele v gledalčevem očesu.

Naravno je, da je ta strogo materialistična umetnost rodila odpor. Vstali so ekspresionisti, ki so začeli poudarjati duševno stran v umetnosti, ki so se oprostili suženjstva narave ter so začeli ustvarjati iz sebe, ter polagati svojo notranjost na platno. Sinteza je njihovo geslo. Vse mora služiti izražanju njihove notranjosti: narava se mora ukloniti, anatomija, perspektiva, barva tudi, ako moti jasno izražanje. Primitivi so postali ideal, ker tako preprosto jasno izražajo svoje misli; barva pa simbol izraženih misli. Slike teh umetnikov so res nekoliko podobne starim slikam na steklo v naših lesenih hišah in primitivnim umetninam zgodnjega srednjega veka.

To je bila umetnost polpreteklega časa, v sedanjost pa segajo kubisti, prihodnjost pa si obetajo futuristi. Vsi hočejo nekaj iz sebe dati, iščejo pa novega načina, kako bi to iz sebe podajali. Samo v tem so vsi edini, da nočejo iz sebe podajati tako, kakor umetniki v prejšnjih

filistrskih dobah. Ustvariti si hočejo nov način izražanja.

Kubisti si mislijo to stvar nekako takole: Najprej so si ustvarili novo pojmovanje prostora. Perspektiva, pravijo, moti jasno izražanje. Ugaja sicer očesu, pa ne dovoljuje, da bi videli obliko predmeta tako kakor je v resnici. Oko priveže na stalno mesto in mu ne dovoli, da bi se gibal in predmet ogledalo od drugih strani. Perspektiva kvari tudi obliko, ker iz kroga naredi elipso, iz kvadrata trapéz in koliko važnih reči nam zakrije. Kubistična perspektiva pa hoče zadovoljiti ne samo oko, ampak tudi duha. Klasična per-

GRAD HABSBUURG.

spektiva pravi: nariši kar vidiš, kubistična pa: nariši kar veš. Kubistu je dovoljeno naslikati tudi to, kar se navadno ne vidi, n. pr. obraz od spredaj, nos pa od strani.

Kubist umeva prostor logično, ne čutno, ne reproducira čutne slike predmeta, ampak izraža s pomočjo barve in linije pojme o predmetu, in sicer po isti vrsti, kakor si ustvarja pojme, ko predmet ogleduje. Če vidim n. pr. odprto škatljico na mizi, tako pravi Metzinger v svojem spisu,¹ tedaj se poraja v meni najprej pojem stabilnosti. Ta pojem izrazim na sliki s tem, da narišem škatljico v stiku z mizo. Drugi pojem je pojem

prostornosti. Izrazim ga s tem, da narišem pravokotno odprtino škatlje s predmeti v škatlji, kakor jih vidim od zgoraj. Imam tedaj dve risbi, pa to nič ne dé, ker smoter umetnosti je, izražati pojme in je torej bolj važno, da zvežem pojme, kakor pa risbe. Če se mi pa posreči, da spojim dve risbi v eno, ki bo izražala i stabilnost i prostornost, je umotvor gotov. Narediti prehod od vodoravne lege predmeta k navpični, to je glavna naloga. Kubist poskusi to nekako takole: Odreže zadnji konec prve slike in prvi vogel druge slike in jih tako genijalno uvrsti med obe sliki, da opazovalec čuti prehod od horizontalne lege k navpični. Neizobraženi gledalec navadno vidi na kubističnih slikah samo nekeke čveterokotnike in trikotnike.

Tudi človeški obraz, pravijo kubisti, je veliko bolj podoben, če premestiš vse dele obraza, kakor če ga naslikaš z ene strani.

Tretja škoda, katero dela klasična perspektiva, pa je, da priznava proporcijo vzdaljenosti, da namreč riše oddaljene predmete mnogo manjše, upajo pa kubisti, da bo temu odpomošla nova geometrija, ki je že v zarodkih.

Novo umevanje prostora in oblik zahteva tudi novo pojmovanje barve in svetlobe. Glavno pravilo je zopet, naj se ne reproducira, ampak izraža.

Barva in svetloba druga drugo oslabita. Na svetli strani barva oslabi, ako pa svetlo stran pobarvamo z lokalno barvo, pa oslabimo svetlobo. Če naslikam torej to, kar vidim, pokvarim to, kar vem. Vem, da je pomaranča povsod enake barve, vidim pa, da je na osvetljeni strani mnogo svetlejša, na senčni strani pa mnogo temnejša kot lokalni ton v sredi med senco in svetlobo. Če torej naslikam po stari metodi to, kar vidim, ne bom naslikal tega, kar vem, namreč da je pomaranča povsod enake barve. Če pa naslikam to, kar vem, celo pomarančo z enako barvo, pomaranča ne bo okrogla. Kako si pomaga kubist? Da bi naslikal poleg sive krogle pomarančasto ploskev, to bi bilo

¹ Jean Metzinger: Kubistická technika pr. Fr. Sedláček. Volné Směry, XVII.

smešno. Kubist razdeli pomarančo na več plasti, na prvi plasti vpošteva samo svetlobo in senco, na drugi samo barvo, na tretji zopet svetlobo, na četrti zopet barvo itd. Izobraženi gledalec se nad tem ne spotika, kakor se ni pohujšal nad neoimpresionistom, ki je razkrojil barvo v prvotne sestavine.

Kot jako koristno smatra kubist tudi to, da se izrazi na sliki tudi pojem gmotnosti (tvarnosti), da se na sliki napodobi les, marmor, vendar pod pogojem, da se napodobi dovršeno in pa ne celo površje. Dobro služijo tudi kake malenkosti, kot napisi na steklenicah in prav nič naplačno ni, če nekateri umetniki take napise kar prilepijo na sliko, ali kako znamko ali izrezek iz časopisa.

Torej: relativnost prostora, drugič spajanje pojmov s pomočjo nespojenih slik istega predmeta, in tretjič izražanje časa z vrsto istočasnih pojavov, to bi bili glavni stebri kubistične umetnosti, ki se baje od impresionizma razločuje v tem, da impresionizem vpošteva svetlobne vibracije, kubizem pa duševne.

Sedaj pa umem toliko kot prej, boš dejal, in si želiš ključa, ki bi ti odprl to skrivnostno svetišče, toda pomni, kaj pravi Metzinger¹: ne ključ, ne studium kubistične tehnike ne zadostujeta za umevanje in izvrševanje kubistične umetnosti, k temu je treba »Milosti«.

Predno pa prestopimo k futuristom, bi te, dragi bravec, prijazno opomnil, da beri hitro. So namreč jedi, ki postanejo neužitne, ako se ne použijejo hitro.

So članki, ki so v par dneh zastareli. Ko je ta spis ležal v miznici, so se poleg futuristov pojavili novi odrešeniki moderne umetnosti, takozvani orfisti. Da ne bo spis preveč zastarel, pomudimo se mimogrede nekoliko pri njih. Recimo jim pomarančarji, ker nosijo pomarančasto kravato, govorijo pa tako, kakor bi rjovel lev. Sli-

VITESKA PRISEGA.

kajo pa tako, pravi »Matin«, da mora tako sliko najduhovitejši opazovalec študirati sedem let in še ne bo zapazil na njej niti najmanjšega predmeta, niti najmanjšega dela kakega predmeta, niti najmanjšega atoma kakega predmeta. Slika ni črna, ne bela, ne zelena, ne rdeča, ne modra — absolutno nič. Zlasti se orfisti jezijo na kubiste, ker se na kubistični sliki vidijo še

¹ l. c.

kocke, trikotniki, štirivoglati mesec. Če slika kubist lepo damo, postavi na kup zelene opeke, kupček škatljic za sardine, in ta steber je lepa dama. Če kubist naslika škatljico biksa in vtakne v biks par vžigalic, pomeni ta slika Venero, ali vojsko,

ali Eifelnov stolp, ali blaznico ali pa škofa Doupanloupa, nekaj prav gotovo. Pomarančar pa postane pri taki zlizani reakcionarni sliki kar besen, ker se na sliki še nekaj vidi. Toliko o orfistih in sedaj lahko prestopimo k futuristom. (Dalje.)

SMOTRNOST V RASTLINSTVU.

PROF. FR. PENGOV.

Ali si kdaj videl kako večjo tovarno, postavim, za izdelovanje strojev? Če si si le količkaj ogledal, kako se tu dela, si moral priznati sam pri sebi: Kakšen duh in kakšna volja, ki ustvarjata take reči! V tem oddelku ulivajo samo kolesa, tam režejo samo vijake, drugje rezbarijo edino le ob večjih in manjših vretenih, toda vsak komad se pripravlja tako, da postane člen celotnega stroja; popoln parni stroj ali vodna turbina — to je končni smoter vseh posameznih strojnih delcev.

Tudi rastlina, od neopažene bilke ob potu do ponosne cedre libanonske, obstoji iz velikega števila posameznih delcev. Če hočete, imenujete tudi njo lahko tovarno ali celo državo v malem. Ta država obstoji iz večjega števila zveznih držav ali zedinjena Nemčija ali Zedinjene države v Severni Ameriki. Vsak del zase ima večji ali manjši pomen za skupno gospodarstvo rastline: korenina, deblo, veje, listi, cvetje in njegovi posamezni deli. Razlika je le ta, da so rastlini posamezni deli nujno potrebni, niso pa bistveno potrebne posamezne države za veledržavo. Državljanje rastlinske imenujemo lahko protoplaste, rekše prebivalce posameznih stanic, katerih telo sicer ni iz okostnice, mesa in krvi, ampak iz navidezno preproste, v resnici pa silno komplicirane (kemijski zamotano sestavljene) prasnovi ali protoplasme.

In kakšen red je med temi državljani! Kako smotrno delujejo ti delavci, o tem bi ti vedel veliko povedati mikroskop (drobnogled), a če ga nimaš, povprašaj le lilijo na polju in zagotovila ti bo, da niti Salomon z vsem svojim bajnim bogastvom ni

bil tako oblečen kot ona, ki sestoji iz posameznih protoplastov.

V nekaterih stanicah izdelujejo protoplasti le hranilne snovi (škrob, sladkor, beljakovine, olja); druge spravljajo hranilno snov iz korenin v deblo in v veje in liste ali nasprotno; tretja vrsta stanic pa shranja redilne snovi in jih kopiči za čas sedem suhih krav (krompirjev gomolj je skladišče za škrob, bela pesa je shramba za sladkor, laneno seme za fino olje in podobno). A ne pripravljajo ti protoplasti samo sladkega medu, da privabijo ž njim krilatih mušic in pisanih metuljev na veselo svatbo; tudi strupe in ostre snovi izdelujejo ti organski kemiki, da ž njimi sovražnike odganjajo. Nekatero stanice so nabrušene in trdne kot jeklo, in ti štrlijo nasproti kot grozeči bajoneti v podobi trnoljičnih in glogovih bodic ali šipkovih trnov; druge napolnijo svoje glavice s strupom (mravljinno kislino) in pri najrahljšem kontaktu (dotiki) se razpoči krhki šrapnel in ti posuje roko s pekočimi mehurčki (kopriiva). Nekateri protoplasti so v podolžno nabranih stanicah, rijejo po zemlji kot korenske kosmatine in preskrbujejo rastlino z vodo.

In vse to tako komplicirano delovanje, ki smo ga orisali na par zgledih, se vrši v notranjosti rastline, ne da bi mogli opaziti kje kako osrednjo pisarno z vodstvom, z inženirji in delovodji. Vsaka stanica, oziroma vsak njen stanovnik protoplast pozna od ure svojega rojstva natančno nalogo, ki ga čaka v življenju, in se ji posveti z vsem ognjem svoje rastlinske duše. V naravi je vpeljana praksa, da se mora delo deliti. Ustava pri rastlinah je demokratičen komu-

nizem, po katerem velja načelo: Vsem državljanom (protoplastom) enaka čast in veljava; vsi za enega in eden za vse. Komunizem, kakor ga v človeški družbi ni niti približno mogoče doseči!

Kako pa naj si kot naravoslovci vendar razlagamo čudovito smotrno delovanje živih protoplastov, ki bivajo pod skupno streho ene in iste rastline, toda vsak v svoji sobici (stanici)? Znano ti bo, ljubi bravec, da so membrane (stene) mladih rastlinskih stanic silno nežne in obstoje iz celuloze; ko pa se stanica postara, se okrepe in odebele tudi njene stene, ki deloma olesene ali oplute (postanejo kot pluta, zamaškovina). Če bi to kemijsko izpreminjanje prevzelo vse stene v celem obsegu, potem gorje ubogim protoplastom v temni ječi! Smrt in pogin bi bil njihov delež. A ni tako.

Pri vsem debljanju ostanejo v staničnih stenah še vedno različna okenca v obliki takozvanih obkroženih pikenj (behöfte Tüpfel), sitek in prefinih kanalov; posamezne stene, ki ločijo sosednje stanice, se včasih tudi popolnoma raztopijo, tako da je občevanje med protoplasti v vseh slučajih omogočeno, kadar je potrebno. Ta naprava je važna za rastlino najprej zato, da morejo njeni otroci (protoplasti) stopati v zvezo z vnanjim svetom. Morda zmajuješ z rameni: Čemu neki treba zaprtim puščavnikom komunikacije s svetom?

Toda, dragi moj, čarati tudi protoplast ne zna. Če hočeš, da izpolnijo svojo nalogo, da razširijo svoje stanovanje in državo in jo oskrbijo z vsem potrebnim; če nočeš, da ti pred očmi poginejo lakote in žeje in vsled pomanjkanja zraka: potem jim moraš dovoliti, da se ozro po svetu in nabavijo iz okolice kislica (O_2), ogljenčeve kisline (CO_2), vode (H_2O) in drugih surovin, ki jih potrebujejo za svoj tovarniški obrat.

Še neki dobiček prinaša prosto občevanje protoplastov med seboj; zgodi se, da kaže protoplastu izseliti se iz rodne svoje zemlje v drugo stanico, kjer lahko še več koristi, nego doma; tako izseljevanje

je mogoče le skozi odprta vrata. Da ti bo to jasno, prosim, spomni se le načina, po katerem tvorijo svoje trose, zvane jarmice, nitaste alge (n. pr. navadna spirogira), ako se jame poleti sušiti mlaka, v kateri prebiva alga.

Največjega pomena pa so zvezni kanali med stanicami za medsebojno občevanje protoplastov, ki bivajo v isti rastlini. Tako občevanje moramo kot naravoslovci na vsak način suponirati. Če pomisliš, kako enotno je delovanje v družbi živečih protoplastov; če veš, da imajo sosednji protoplastje, četudi vsi otroci ene in iste matere, vendar le tako neskončno različna opravila; če vidiš, da vlada povsod čudovita delitev dela, ki pa ima skupni namen: potem si pač ne moreš izbiti iz glave misli, da ima vsa enotno delujoča družba tudi enotno organizacijo,¹ da ima vsa ta veličastna zadruga tudi svoje načelstvo in nadzorstvo. Posamezni udje ceha morajo ostati v stiku med seboj, da se morejo sporazumeti, dana mora biti možnost, da se prevajajo dojmi (Reize) od stanice do stanice, pa tudi od dežele do dežele, to je od korenine v deblo in listje in cvetje. Izvrstni drobnogledj so pokazali, da vodijo skozi fine luknjice staničnih membran protoplasmatične nitke, ki vežejo sosednje protoplaste in posredujejo dojme nalik brozovnim in telefonskim žicam, ki jih napeljavamo tudi skozi zidove. Če ti je drago, utegneš primerjati te prasnovske nitke tudi živčnim vlaknom, ki prevajajo pobudo za delovanje od enega staničnega telesa (protoplasta) do drugega, od državljana do državljana. Domišljija nas vodi še naprej in nam pokaže stanično jedro (nucleus), ki biva v protoplastu kot osrednji organ stanice; direktor Nucleus ne uravnava le delovanja Protoplasta v njegovi ječi, ampak je v zvezi tudi z vsemi sosednjimi jedri po pre mnogih vlakencih in nitkah, ki se stekajo vanj. Pa to ni le gola fantazija, ampak se

¹ Primerjaj: A. Kerner v. Marilaun, Pflanzenleben I. Bd.

opira na dejstvo, da nastanejo niti, ki vežejo sosednje protoplastje, iz jedrove snovi same. Kadar se namreč namerava protoplast kake stanice deliti, se vrši sledeči prizor: Nucleus se vstopi na sredo svoje plasmatične palače; na obličju se mu prikažejo čudne poteze in proge, ki mu dajo podobo, kakor bi bil klopčič, sestavljen iz

v prsih v podobi jedra in mirno prebivata naprej kot soseda vsak pod svojo streho. Dokazali so, da se pri tej delitvi masa staničnega jedra vsled vmesne stene ne loči popolnoma, ampak da ostanejo v celulozni steni premajčkene porice (luknjice), skozi katere vodijo neznano nežne nitke, ki vežejo oba sosednja Protoplasta.

Ako se spomniš, mladi čitatelj, da je vsaka rastlina prvotno ena sama čudovito majčkена grudica prasnovi, — saj veš, da najbolj orjaški hrast kakor tudi najnezatnejši mahec nastane iz protoplazme ene jajčne stanice ali iz enega samega troska — in ako pomisliš, da je ta prva stanica rasla in se razdelila najpreje v dve stanici, nato v štiri, osem, šestnajst in polagoma v tisoče, stotisoče in milijone stanic, kojih plasmatična telesa ali protoplasti pa ostanejo vsi v zvezi med seboj po gori omenjenih plasmatičnih nitkah, potem prideš nujno do sklepa, da je vsa prasnovska masa, ki živi v milijonih stanic, ki tvorijo v mogočni zadrugi krepko drevo, vendar le ena sama samcata masa protoplazme, ki je po sistasto predrtih stenah le razdeljena v predale. Vsak član te zadruge prebiva v posebnem oddelku, v svoji stanici, priznava stanično jedro za svoj centralni organ, ostane pa po nekakih živčnih nitkah ali če

ODHOD NA VOJSKO.

gosto nagnečenih paličic, nitk in vrvic. Te nitke se uležajo sčasoma tako kot meridiani na globusu; tam pa, kjer leži na zemeljski krogli ekvator, se nenadoma razpoči jedro; v reglini nastane medstena iz celuloze in iz prvotne stenice sta nastali dve. Pa tudi prejšnji oče Protoplast, čigar srce tvori jedro, se je premladil v dva sinova — Protoplasta; slehernemu bije posebno srce

hočeš, telefonskih žicah s sodruži v zvezi, da se more tudi sporazumeti z njimi.

Upam, da ti je tvarna podlaga za tako medsebojno občevanje iz doslej povedanega precej jasna. Toda način tega občevanja, to je, kako stanična jedra delujejo ne le v ožjem domačem krogu, ampak tudi v drugih stanicah cele domovine (rastline); kako se delo tako smotrno deli med

posamezne protoplaste; kako opravlja en in isti protoplast v različnih časih tako različno, vedno smotrno delo; izraba vnanjih ugodnosti, odstranjevanje škodljivih vplivov, izogibanje nepremagljivih zaprek, časovna točnost pri vseh delih, pri enakih vnanjih razmerah vedno z največjo natančnostjo se ponavljajoča periodičnost (ob drugem času n. pr. raste marelica, lipa, hrast, lapuh, vrtnica, podlesek, a vsaka rastlina se drži leto za letom natančno periode ali dobe svojega cvetja) vse to razložiti je pa naravoslovcu neznanško težko.

In vendar je ravno vprašanje po medsebojnem sporazumu posameznih rastlinskih delov in delcev, to enotno, skupno postopanje v svrhu smotrnega razvoja celote, tako zanimivo in važno, da se mu človek ne more izogniti; seveda se bo gibal naravoslovec pri tem pojasnjevanju bolj ali manj na parketu hipotez, kajti vitalna (življenjska) sila, ki giblje vse živo kolesje v rastlini, je že predmet naravni filozofiji, ne naravoslovju.

Kot gotovu lahko smatramo, da tvori temelj sporazumevanju med protoplasti, kakor tudi prehranjevanju, rasti in členkovanju rastlinskemu, ki so posledica omenjenega sporazuma gibanje najmanjših delcev v protoplazmi, atomov, privlačnost in odbijanje, nihanje in premikanje atomov in iz njih obstoječih molekulov, vsa ta gibanja pa da so rezultat sil, predvsem težnosti, svetlobe in toplote. Toda skušnja uči, da provzročata težnost in svetloba, četudi učinkujeta pod enakimi pogoji na živo protoplazmo, v tej vendarle različne učinke; tako se godi n. pr. pri korenem vratu rastlin. Rast se vrši tukaj v dveh diametralno nasprotnih smereh in dočim hrepeni deblo navzgor proti solncu, se pogreza ko-

renina v zemljo proti črnemu Hadu. Iz samega zakona gravitacije, ki obvladuje vso (tudi organsko) snov, teženja korenine po središču zemlje ne moreš razložiti, ker se vendar deblo, ki se vobče tudi klanja temu zakonu, do neke meje ustavlja mehničnemu vplivu gravitacije. Tukaj se že kažejo prvi sledovi neke višje s v o b o d e, po kateri dviga človek svoje roke kvišku

VITESKA OPRAVA.

in hiti orel kljub teži svojega telesa nasproti zlatemu solncu, dočim sledi anorganska tvar ali tudi m r t v o organsko telo vedno in povsod le težnosti brez najmanjše reakcije proti njej.¹ Iz tega izprevidiš, da delujejo sile pač, toda tudi samo izpodbujajoče, ne pa s silo in nujo. Malo in dosti pa niso samo vnanje,

¹ Lorinser, Das Buch der Natur, IV.

naravne sile oni činitelji, ki določujejo obliko. Značilno za delovanje težnosti in svetlobe je tudi to, da se pokažejo očitna gibanja mnogokrat na takih delih rastline, ki so primeroma daleč proč od onega dela, ki je bil neposredno prizadet. Tega si ne moremo tolmačiti drugače, kakor da se prevaja dojem, ki je bil povod gibanju skozi protoplazmatične nitke od atoma do atoma, od jedra do jedra. Največja naravna zastavica pa je, da se vrši to atomistično in molekularno gibanje v isti rastlini vselej prilagodeno danim potrebam, tako da prevzame in izvrši izmed sosednjih protoplastov rastlinske zadruga vsak ravno ono opravilo, ki celokupnosti največ koristi in da napravlja celotni efekt dela vtis enotnega vodstva, vtis smotrnega delovanja po natančnem načrtu.

Ta smotrnost nas vodi z nujnostjo do duha, ki misli, računa, kombinira, izključuje pa vsako možnost samo golega slučaja. Ako priznaš smotrnost — in kje najdeš odkritosrčnega naravoslovca, ki bi resno tajil smotrnost v notranjem ustroju rastline! — potem moraš nehote priznati tudi duhovni temeljni vzrok njegov in le najhujša nedoslednost in slepota se more temu upirati. Če iščeš tega duha v materiji (snovi) sami in ga ž njo istovetiš, kakor delajo materialisti, je ravno tako logično, kakor če iščeš urarja v uri sami. Kdor tako ravna, taji evidentna (očividna) dejstva brez vsakega pametnega vzroka. Človek, ki tako ravna, je znanstven monstrum (spacek), in se prostovoljno upira očitni resnici. Kdor ne priznava netvarnega principa, ki deluje v materiji, nad tistim se maščuje logika s tem, da ga tira v najhujše praznoverstvo, ki si ga moreš misliti: verovati mora, da ustvarja nezavedna materialna sila bitja, iz katerih jasno odseva smotern načrt!

Toda, Bože mili, kam so nas zaveli neznatni protoplasti s svojo čudovito smotrno dejavnostjo? Da, prišli smo do razpotja, kjer se ločijo duhovi 19. in 20. stoletja!

Toda ne deluje samo vsak meščan (protoplast) sam zase smotrno v blagor domovine, temuč smotrno delujejo tudi posamezne dežele in državice. Smotrno vsesavajo korenine in koreninice vodo in v vodi raztopljene snovi; deblo prevaja raztopljeno hrano naprej v veje in liste; listje oskrbuje dihanje za celo rastlino kot pljuča v tvojih prsih, izdeluje pa tudi prevažne ogljenčeve hidrate (škrobovine) iz zraka in vode; cvetni deli skrbijo za bodoči zarod itd.

Toda ni ga pravila brez izjeme. Hrastova korenina svoje dni baje ni bila zadovoljna s svojo usodo, kakor pripoveduje dr. Dennert v svojih naravnih idilah.¹ Sicer korenina sama ni nikoli živela kje drugje, kakor v gozdni črnici; toda nekega dne je prisluškovala pogovoru med miško in krtom, ki sta se bila srečala v tunelu blizu nje. Ujela je nekaj besedic o krasoti solnca, o ljubkem petju drobnih pticic in mili mesečini na polnočnem nebu in četudi ni vsega umela, je prišla vendar do sklepa, da mora biti prava slast, živeti v takšni krasoti; toda te blažene sreče ni mogla doseči, naj si je še tako prizadevala in rila po vlažni zemlji ter nabirala vodo. Tako enolično je potekalo njeno življenje dan na dan; le tu pa tam se ji je zdelo, da sliši nekako stokanje in zdihovanje. Ob takih prilikah so se ji napele vse žile, morala se je trdno oprijeti zemlje z vsemi svojimi brezštevilnimi ročicami, kajti trgalo jo je po udih kot bi imela hud protin. Seveda ni mogla umeti tega trganja v nerednih presledkih; nehote se je upirala napadom od zgoraj. Že opetovano pa ji je bila šinila v glavo uporna misel: Čemu bi se trudila, saj lahko zložneje živim; toda morebiti me vabijo kvišku, v življenje sreče in razkošja!

Nekega dne prileze po temnih hodnikih vodna kapljica do naše korenine. Po svoji hotentotski navadi jo je hotela gospa Radix della Quercia (plemiško ime naše korenine) takoj ujeti in posrkati, a za trenutek si je vendar premislila; kajti mala

¹ Glej: Natur-Idyllen, E. Dennert, str. 63 i sl.

devojčica Aqua (voda) je pela čudovito pesmico, ki je zvenela kakor odlomek iz opere »Helios« (solnce). Srčno radovedna pravi pl. Radix drobnemu detetu orjaka Oceana: »Kaj ne, ti prihajaš iz gorenjega sveta, kjer je doma Fortuna (sreča)? Oh, povej mi kaj o njem! Kapljica pa je odgovorila:

»V oblakih, ki jadrajo po sinjem nebu, mi je tekla zibelka; kot sveža Rosa sem priplula dol na zemljo. Kako mehka je bila tista nočka, kako prijazno se je smehljala Luna, kako mirno je sanjerala Silva (gozd). Spustila sem se na list mogočnega dolgopecljatega gradna (Stieleiche), si odpočila in poslušala rahlo šepetanje in šuštenje, čarobnoskrivnostni spev bežne Noči. Potem pa je prisvetlikal od vzhoda prijazni Dan, zdramil nas zaspance z žužljanjem svoje flavte in ko je poljubil kraljevi solnčni ženin nevesto si Zemljo, tedaj mi ni bilo več obstanka na zelenem listu, spolzela sem na njegov rob in zdrčala med kipeči mah pod njim, odtod pa sem odpotovala v zemeljske temine.«

»Kako srečne dni si videla!« je kliknila bolešno korenina, »glej, jaz pa tu dol žalosti ginem. Pripovedovala si o solnčnem svitu, o sami sreči, oh, vsega tega jaz ne poznam, peham se za nič in spet za nič in živeti moram borno življenje teptane sužnje vse žive dni.«

»Kako vendar govoriš, saj ne poznaš še vsega življenja tam gori; o tam je tudi dovelj nadlog in skrbi. Tudi jaz sem bila svoje dni ošabna malkontentka (nezadovoljnica), visoko sem dvigala svojo glavo in splavala kot nežen hlap v ozračje. Pa o ojoj! Kako vroče in soparno je bilo tam, komaj sem dihala in tajna moč nas je segnala milijone sestra skupaj v temne, črne oblake. Kako smo trepetale, skoro bi bile skoprnele, pa ti švigne med nas ognjena kača (strela), za njo druga in tretja, druga besneje rjoveč od druge (grom) in v divjem strahu smo ubežale pred temi Erinijami (boginje maščevalke) in tleskajoč popadale na zemljo. In kako puščobno in divje je bilo po svetu! Kako je razcapudrala vihra

ubogo drevje, da se je stokajoč priklanjal in globoko zdihovalo. Da, videla sem, kako se je nekoč ravno tako ponosno drevo kot je tvoje, na hip zvrnilo na tla, zadeto do smrti.«

»Moje drevo, — kaj pa je to?« je vprašala vsa začudena korenina.

»Še tega ne veš? Saj vendar držiš in rediš že desetletja mogočno hrastovo drevo, ki molj orjaške svoje veje kot stotine rok kvišku, ki ima na tisoče zelenega listja in na enem izmed teh listov sem v blaženi predpretekli noči počivala in sanjerala.«

»Aha!« je mrmrala plemenita della Quercia, »drevesu se godi dobro, meni pa slabo; ono živi v deželi luči in sreče, jaz pa se mučim tu dol v temi. Kaj pa imam od tega? — Ne, tega mora biti konec, tudi jaz hočem drugače, bolje živeti!«

»Vedno ista, prastara zgodba!« je turobno zažuborela vsevedna hčerka Atlantova.

»Kakšno zgodbo misliš, ki jo baje ravno obnavlja moja obžalovanja vredna osebnost?« povprašuje nejevoljno, a še bolj radovedno črna korenina.

»Ej, povest mislim, ki jo je povedal že l. 494. pr. Kr. starodavni hrast Menenij Agrippa kot rimski tribun upornemu ljudstvu rimskih plebejcev, ki tudi niso bili zadovoljni s svojo usodo, ki niso hoteli delati in služiti, ampak se jim je zahotelo vlade in solnčnega uživanja. Kakor one rimske korenine niso pomislile, da ne morejo obstati same zase, brez debla (vlade), tako se tudi ti še nisi zavedla, da sicer drevo res potrebuje tebe, a da si tudi ti brez debla in vej obsojena na smrt. Kar je veljalo za sinove stare rimske Kampanije (dežela okrog Rima), to velja tudi za moderne otroke lepe Flore (rastlinstva).«

»Oh, pripoveduj vendar! Kako hrepnim izvedeti, kako se je godilo tudi drugim bitjem v podobnih razmerah, kot so moje. Morda mi nauk tudi koristi?« je priganjata korenina.

»Naj ti bo!« odvrne kapljica. »Toda prosim nekoliko potrpežljivosti, ker vsega

hkrati vendar ne morem povedati; seveda mi moraš popolnoma zaupati in verjeti v zgodbo o udih človeškega telesa, kakor jo je zapisal sloviti danski učitelj in pisatelj Ewald,¹ opozoril pa nanjo prvi modri rimski senator Agrippa. Mladega človeka, dečka menda poznaš?»

»O, veliko sem jih že slišala, ko so vriskali nad menoj, nabirajoč črnih jagod in ustvarjajoč si brke pod nosom z njihovim barvilom,« je zatrjevala korenina.

ZADNJI POZDRAV.

»Glej, takega pobiča je poslala mati po žemlje, češ, da se mudi, in da mora biti v pol uri zadnji čas nazaj. Pa deček je bil šel sinoči nekaj pozno v postelj in njegove oči so bile ob osmi uri zjutraj še dremotne, posebno ker je bil truden od dirjanja po gozdu prejšnjega dne.

Za grmom sreča deček vijolico, poklekne k njej in jo utrga, a bilo je še mnogo

¹ K. Ewald, Der Zweifüßler u. andere Geschichten.

drugih cvetic v bližini. Nad glavo je frčal mimo kačji pastir, bilo je tako dražestno toplo jutro in — ne vem, kako se je zgodilo — fantek je ležal na hrbtu in strmel v oblake.«

»Da bi mogla storiti to tudi jaz, kako bi se čutila srečno!« je šepnila plemenita della Quercia.

»Le potrpi, sodbo si prihrani za pozneje in svoje želje!« jo je mirila mala Gutta (kapljica).

»Dečko je zaspal. Ob njem je stala košarica za žemlje. Solnce je sijalo, ura v zvoniku je bila devet, mati pa so se jezili doma že dobre četrte ure nad nepridipravom, ki nobene naročila ne izvrši o pravem času.

Toda to še ni bilo najhuje. Le poslušaj! Ko pobič spi brezskrbno spanje pravičnega, (?) se mu usede muha na nos: ta se je sicer namrdnil, a muha je le obsedela. Sedaj pa pozor, začelo se je jako tajnostno šepetanje.

»Sam Bog si ga vedi,« je skomizal nos, »zakaj neki ležimo na tem grdem in sitnem kraju?«

»Če pademo me skupaj,« so zamežiknile trepalnice, »potem mora spati vse telo.«

Pri teh besedah je zavela po celi dečkovi somatologiji (nauk o človeškem telesu, tukaj telo samo) čudna veselost.

Smejale so se dečkova bedra, heheltale se njegove roke, veselo so se režale bele vrste zob, sopihal je nos, srce je poskakovalo pod kostanjevimi pljučnimi loputami, široko so se hahljala ušesa, skratka: ni ga bilo niti najmanjšega vlakenca na celem pobiču, ki ne bi hotelo počiti smeha zavoljo šopirnosti trepalnic.

»O vsi sveti!« so klicale noge malce se pomirivši. »Da le more biti kdo tako strašno domišljav! Kdo ima tako hudo

kurjo slepoto in ne vidi, da me nosimo celo telo.«

»Zares, trepalnice so se osmešile,« je rekel ž e l o d e c, ki je govoril bolj počasi in silno dostojanstveno. »Toda, ve, ljube nožice, tudi nimate kaj prida več soli v glavi, če mislite, da samo ve vladate mlado človeče. Kaj pa sodite o meni? Kaj pa premorete brez mene?«

namreč ne zraste. Toda le počakajte! Le pogledjte gospoda bančnega ravnatelja, ko stopa po cesti! Ali ga ne spoštuje celo mesto in ali nima tudi najobširnejše shrambe za želodec med vsemi meščani. Zagotavljam Vam, da bi se gospod ne bil nikdar povzpел tako visoko, da ni imel tako izvrstnega želodca.«

»Na nas si pa popolnoma pozabil,« so

OBLEGANJE TRDNJAVE.

»Mnogo hitreje bi tekale,« so jadrno odgovorile noge. »Kolikrat smo se že togotile, da moramo vlačiti to želodčno klado.«

»Kakor kdo zna, tako pa raglja,« je rekel želodec. »Toda vedite, od mene imate vso moč. Iz mene prihaja hrana, in hrana je sila. Če jaz odpovem, kmalu zastane vsa telesna mašinerija.«

»Oh, oh, koliko si domišlja ta paglavček!« so zbadale noge.

»Vem, da sem majhen,« se je izgovarjal želodec, »in bom še dolgo časa, dokler

se rahlo pritožili z o b j e. »Saj če mi hrane pošteno ne prežvečimo, ne moreš veliko početi z njo.«

»Kdo pa vidi, kje južina stoji?« se oglasijo sedaj vprašujoče o č i.

»In kdo sliši, kadar nas matj h kosilu kličejo?« pripomnijo, ne brez poudarka, u š e s a.

»Kdo prijema hrano in jo nosi v usta?« kličeta r o k i.

»In kdo vas nosi vse skupaj k mizi in posadi k njej?« sta barali zabavljivo nogt.

V dečkovem organizmu je nastal velik vrišč, prišlo je do burnih demonstracij vseh proti vsem; a dečkova zdrava narava je premagala nevihto in spala naprej.

Ko se je polegel glavni vihar, se oglasi srce:

»Kaj kvasite o rečeh, ki jih ne razumete. Vsak otrok mora vedeti, da gre meni krona med organi. Če neham biti ja z, je takoj vsega konec. So ljudje in svetovna vojska bo ustvarila nešteto takih revežev, ki nimajo oči, ali nimajo nog, so nesrečneži brez rok, siromački brez ušes, brez zob. Koliko je ljudi, posebno med bogatimi, katerih želodec ni vreden piškavega lešnika, a povejte mi, kje naj iščem človeka, ki bi ne imel one mišičnate vreče, ki je razdeljena v prekata in pridvora, ki bije in rogovili pod grodnico noč in dan kot norec (Dampfhammer) in ki čuje na ime — srce?«

»He, he!« sta se zarežali nogi. »Ti si pač še vedno tako polno plemenitih čuvstev in podobnih reči.«

»Nikakor ne,« odvrne srce; »jaz sem čisto enostaven, a živ stroj, sesalna in tlačilna sesalka obenem; pa tudi dečko, v katerem prebivamo, je silno umetelna mašina, ki obstoji iz cele vojske kolesec, vzvodov in drugih čudovitih priprav. Ker kolesje neprestano brni in se navore gibljejo, se posamezni deli obrabijo tu in tam; treba jih je popraviti in to oskrbim jaz.«

»Seveda — bahač!« je pozabavljal želodec.

»I pusti je vendar, da pove do konca!« so zahtevale oči, ki so se bile ogledale po svetu in vedele, kaj da je takt.

»Res je sicer,« nadaljuje srce, »kar ste povedali, cenjeni tovariši, prej o sebi. Vaše zasluge za dečkovo telo so neoporečne. Toda, povej mi, ljubi želodec, kaj bi pomagala vsa hrana, ki si jo v svoji znani spretnosti dodobra prebavil, če bi pa obležala v tebi? Čisto nič! Hrana mora v telo, k vsakemu posameznemu kolescu, ki brenči in se obrablja. In to je ravno mo je delo.«

Nastala je tišina. Pa se oglasi bedro:

»Pokaži mi vendar svoja hodila! Imeti moraš izvrstne podplate, da moreš dirjati krog in krog.«

»Nog mi ni treba,« kratko odvrne srce. »Moja kri popolnoma zadostuje. Kadar želodec in tenko črevo predelata hrano, jo vsrka kri s pomočjo nežnih ustec, ki so črevesne resice in srkalice. Potem pa dirja otovorjena kri po celem dečku od temena do konca prstov. Da pot ni pretežavna, sem napravilo nebroj prenežnih in nekaj obširnejših kanalov, ki segajo celo v konico našega zardelega tovariša nosa. Jaz samo črpam in pumpam kri brez prestopka v žile in zopet nazaj, sunek za sunkom — do 70 krat na minuto. Kamorkoli pride kri, odda po nekoliko hrane in dečko raste, da je veselje. — Kaj pravite k temu?«

Za trenutek vse molči, potem pa je nastal krik in vrišč še hujši od poprejšnjega. Vsak organ je hotel biti najjemenitnejši in bogve kaj bi se bilo zgodilo, da se ni pojavil nenadoma miren glas, češ: »Morebiti smem tudi jaz spregovoriti besedico?«

Bili so možgani. Resno-mirni glas je imponiral, vse je obmolknilo.

»Vse to, kar ste pripovedovali, dragi kolege, je pač lepo in dobro in moja malenkost se vam klanja z največjim spoštovanjem.«

Veselo so si pomežiknili tekmeči, češ: »To ti je omikan mož, ki ga je lahko umeti. Le naprej!«

»Najpreje moram poudariti, da podpisem vse, kar je trdil izvrstni naš tovariš srce — izvzemši edino njegovo trditev, da je namreč najjemenitnejši del dečkov.«

»Čujte, čujte! Izvrstno!« je krulil želodec. In vsi drugi organi so zatulili, da se strinjajo z možgani, le srce seveda ne; bilo je, reklo pa nič.

»Najjemenitnejši organ smo namreč Mi, kar vam tudi koj dokažemo.«

— Čudenje in zategnjeni A—a—a! na desni in levi. —

»Kakor ima srce svoje žile, tako gospodarimo Mi nad svojimi živci; seveda

so ti brez primere finejši od žil. Živci so brzojavne žice, razumete? Centralna postaja pa — Smo Mi. Končne štacije pa so raztresene po celem pobiču kot tipalne, okusne, vonjalne, slušne in vidne živčne občutnice. Nič se ne zgodi — izvzemši morda nepomenljive odsevne gibe — da bi Mi ne vedeli za to.«

»Sveta nebesa! — Toliko domišljav pa še ni bil nihče izmed naše družbe!« so se prenašale noge.

»Če Mi določimo, da naj dečko gre, brzojavimo to nogam in vse gre naprej,« nadaljujejo stoično možgani. »Če smo utrujeni — hola! si odpočijemo ali zaspimo vsi skupaj. Treba Nam je samo migniti.«

»Ali naj še naprej poslušamo to blazno bahavost?« vprašajo ušesa.

»Počakajte za trenutek, da vidimo, kako daleč bodo gnali vso reč!« menijo oči.

Možgani pa mirno nadaljujejo:

»Če Vam povemo par zgledov, vam postane resnica bliskoma jasna. Včeraj — morda se bedro še spominja? — je vzel Hudomušnikov Mihec buciko in zbodel žnjo v stegno našega dečka, čisto gort, kjer je najdebelejše. Isti moment že dobimo telegram; ker nikdar ne izgubimo zavednosti, odpošljemo na mestu brzojavko ustom, ki so se oglasile »Av!« Druga depeša je šla obenem na oči, češ, da naj neutegoma pogledajo, kdo da je nepridiprav. Ubogale so in naznanile, da je Mihec, ki še ni tako velik, da bi se ga ne dalo pošteno premikastiti.«

»Res je,« pritrdijo oči.

»Kolikrat sva ga že naklestili!« se ponašata roki.

»Tako smo ukrenili vse potrebno za Mihčeve bunke,« nadaljujejo možgani. »Ukazali Smo nogam, da pohitijo za malo pridnežem, levi roki, da ga pograbi za vrat, desni, da mu prisoli bobnečo zaušnico, ustom, da ga ozmerjajo z ne ravno izbranimi rekli, ki so Nam ravno prišla na um.«

»Smem li nekaj pripomniti?« se vmeša želodec.

»Potrpi! Storiša še ni pri kraju. Ko je predstavljal zreli Mihec svojo pasijonsko igro, smo ukazali očem, naj skrbno čujejo, če kdo prihaja. Znano Nam je namreč, da ima Mihec rodnegega brata, ki je mnogo močnejši od našega fantiča.«

»Žal, da je tako;« se zdrzneta nogi. »Kolikrat sva moralj že bežati pred njim.«

»Pa mu nista mogli uiti!« se melanholično oglasi s e d a l o. »To sem dobro čutilo!«

»Kolikrat naju je že mrcvaril med prsti!« zagotavljata u h l j a in rdečica ju oblije pri sramotnem spominu.

»Kmalu smo tudi zazrle tega Goli-jata,« se oglasijo oči.

»Res je,« potrdijo možgani. »In komaj dobimo brzojavko o tem, zapovemo že rokam, naj opustijo bunkanje, nogam, naj zbeže, kar najhitreje mogoče. In kako smo šli! Kakor bi nam bili Rusi za petami. Očem pa smo veleli porabiti nalik lisjaku vsak grm in mejo in porabiti le stranpotice. Na begu mimo Dragarjeve hiše pa pride nenadoma od postaje, ki jo imamo na vonjalni sluznici v nosni duplini, važno poročilo, da peko hišna mati jabolčne štruklje. Ob tej veseli novici velimo koj ušesom, da posluhnejo, je li še slišati stopinje večjega brata, in očem, da pogledajo, če je še v vidni razdalji. Ko Smo se prepričali, da od te strani ne preti nevarnost, ukažemo precej bedrom, da nas poneso k vratom, roki, da vljudno potrka, hrbtu, da se pred Dragarjevo mamico lično ukloni in očem, da poškilijo proti dehtečemu pecivu. — In res, dosegli smo lepo porcijo.«

»Kako nebeško dober je bil oni jabolčnik,« zamleskne j e z i k.

»Pa je vendar obležal tako težko v meni,« potoži želodec.

»Mi Smo končali,« pravijo možgani. »Ima kdo kaj ugovarjati?«

Vsi so molčali, prevladani od velikih resnic, ki so jih bili ravno kar slišali in od katerih niso mogli utajiti niti ene.

Pa že je jel renčati želodec: »Naj bo tudi res, kar Ste nam pravili. Toda posodi pa le nimate komande. Vi domišljav-

ci! Kadar jaz prebavljam, Vas mari vprašam za dovoljenje?»

»Tudi jaz Vas ne prosim dovoljenja za vsaki udarec,« mu pritrди srce.

»To je popolnoma res,« odvrnejo mirno možgani. »Pomisлити morate namreč, da imamo dostikrat opraviti na deset strani ob enem. Skrbeti moramo tudi za to, da se naš malček česa nauči. Zato vam sicer prepuščamo redoma, da vršite svoja opr-

»Ni treba!« se odloči sedalo resnobno. Možgani so povedali svoje, tovariši pa so klepetali naprej in postali tako glasni, da se je fant prebudil.

Spoznal je nesrečni položaj, drl kot vihra k peku, kot strela domov. A prišel je mnogo prepozno.

»Ho, ho!« povprašujejo nenadoma bežne noge. »Kaj pa je zopet? Kdo pa razgraja tu gori tako silovito?«

»To sem pa jaz, vaša slaba vest!« se oglasi preje neznan glas.

»Kje pa vendar tičiš?« vprašajo možgani.

Pa ni bilo več časa na razpolago. V diru je šlo proti domači hiši.

»Joj mene, zopet bom moralo izprazniti kelih, ki ga je natočil naš dečak, izprazniti do dna,« je zdihnilo še sedalo otožno.

Imelo je prav. — — —

Solze je opazila zgovorna kapljica v očeh poslušne koreninice, ki je bila globoko zaptopljena v premišljevanje zgodbe, ki jo je bila slišala. Ker si je izkušena Oceanova hčerka po pravici mislila, da ne najde pri korenini z lepa kdaj bolj rahle zemljice za rodovitno seme, zato je pristavila še povesti o nezadovoljnih uđih človeškega tela lep nauk:

»Ne žaluj tedaj, draga prijateljica! Življenje ima stotero podob in se izpreminja brez prenehanja. Ta živi visoko na

tronu, oni globoko v jarku, ta v svetlobi, drugi v temi, mnogi vladajo, še več jih služi; pa vsi delajo za en smoter v blagi harmoniji. Če nisi tako srečna, da bi živela na luči, si pa zato tudi prosta vseh skrbi življenja. Vedi, da je krasota sveta mnogokrat le zlata pena, ki se lesketa na solncu, zadaj pa je stiska in bede čez glavo; tebi je usojeno mirno življenje premišljevanja, pusti pri miru velikaše tam gori! Mnogo

ŽALOSTNE VESTI O VOJSKI.
(PRIZOR ZA ČASA KRIZARSKIH VOJSK.)

vila kakor pač veste in znate, a niti za trenotek ne izpustimo nobenega popolnoma iz oči. Hočete zopet dokaza? Kdaj ste slišali, da bi bilo vilo našega dečka po trebuhu in bi se ne bil kremžil? Vidite! Mi takoj znamo, da v čmaru poredneža ni vse v redu, brzojavimo pljučam in ustom, da naj tulijo — in že tulijo. Mati dečkova zvedo, da se je sinko najedel preveč klobas — ali naj še naprej pripovedujem?«

varnejša je tvoja samota; življenje onih pa je polno bojov in prepirov.

In mari ne veš, čemu si na svetu? V službi si mogočnega hrasta, čigar deblo držiš krepko v zemlji kot sidro ladjo na razburkanem morju; kadar divjajo viharji pod nebom, besnijo po gozdu in bi najraje dvignili zemljo iz njenih tečajev, tedaj držijo tvoji togi prsti veličastni Quercus (hrast) v zemlji kot stotero železnih verig. Ali nisi še nikdar čutila tega?

Kadar pa so časi mirni, tedaj dovajaš drevesu redilnih sokov iz vlažne zemlje, da si zvari iz njih in iz plinov, ki jih srka visoko gori v kroni njegovo listje, sokov za življenje, s katerimi krepča tudi tebe za novo delo. Tako si pomagata vzajemno in skupno življenje utripa v vajinih žilah.

Glej, služiti je naloga tvoje življenja. Služba, to je temelj vsega življenja, ki redi in varuje vse. Velika in plemenita je ta naloga, ki ima najvišji, čarobni sijaj od samega Sinu človekovega, ki po lastnih besedah ni prišel na svet »ministrari« (da bi mu drugi služili), ampak »ministrare« (služiti); kdor živi zadovoljno z malim, najde v svoji službi srečo in veselje.

Ali me pa tudi razumeš popolnoma? Glej, veliko sem doživela na svetu jaz, neznatna kapljica, mnogo sem se trudila in delovala, gonila v neznosni vročini železnice in parnike, nosila pri najhujšem mrazu težke plave, sukala ob burji in vetru nešteto mlinov (na veter) in gonila jadrnice kot morske lastovice pobrezkončni gladini. Toda užila sem v svoji službi tudi obilico sreče in izkušnja me uči, da sprem-

lja neumorno delo tudi največji blagoslov. Oj, služi z veseljem tudi ti, živi še nadalje svoje samotno življenje, posveti se vso trudapolnemu delu! Za to si ustvarjena; sreča velikašev bi te le oslepila in ti vzela zadovoljnost srca!

Dolg govor kapljice je bil sicer za ubogo koreninico deloma nerazumljivo modrovanje, toda bistvo njegovo je razumela in premišljevala sama pri sebi. Pomirila

GOSPOD, USMILI SE NAS!

se je, postala zadovoljna in iskala odslej v svojem služabnem stanu sreče in miru, in glejte! čimbolj si je prizadevala za to, toliko jasneje ji je bilo, da morata biti njeno podzemeljsko življenje in njen poklic le najlepša pod božjim solncem.

HOMERJEVA ILIADA.

PROF. FR. OMERZA.

II. SPEV.

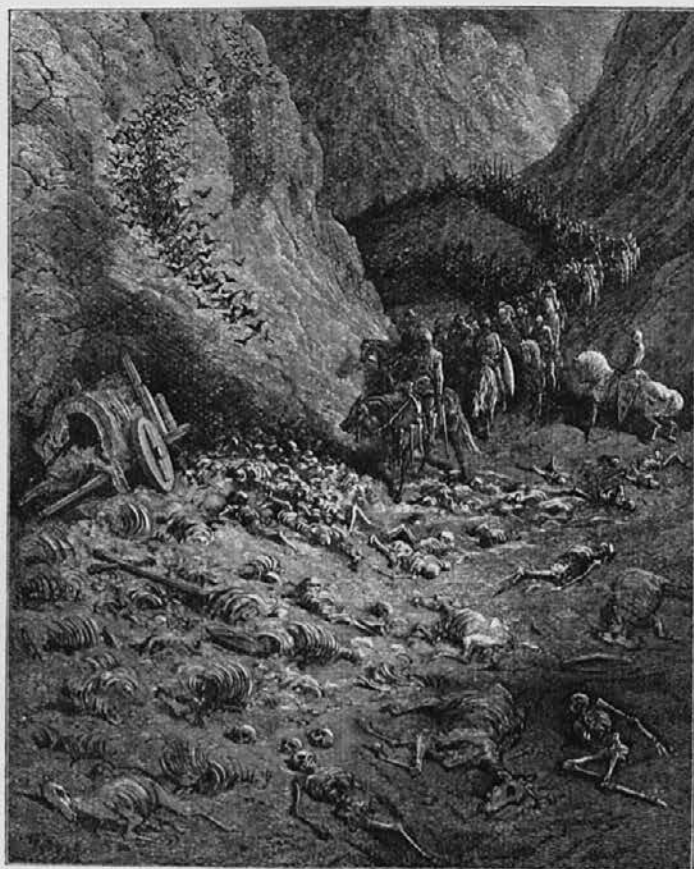
(Dalje.)

333. To jim tedaj govori, Argejci pa vpijejo glasno;
 grozno razlega se glas kroĝ ladij kričečih Ahajcev,
 hvalijo božjega vsi Odiseja za tako besedo.
 Nestor gerenijski pravi med njimi nato, vozoborec:
 »Strašno, tako govorite kot res nedorastli otroci,
 ki jim pač malo je mar, kaj v vojski se mora storiti.
 Kaj pa z dogovorom našim zgodi se in sveto priseĝo?
 V ognju naj torej zgoré moĝ svéti in dobri naklepi,
 pitni darovi prečisti in dana desnica zaupno!
 Prazno le mlatimo slamo, najti pa ni nam mogoče,
 temu kako odpomoči, čeravno smo dolgo že tukaj.
 Ti mi, Atrejevič, sklep stanoviten ohrani, te prosim,
 vodi Argejce naprej kot vedno u meteĝih hudih!
 Oni pa, eden al dva, naj skopljejo grob si, le pusti,
 oni, ki čejo zasé — zgodilo se itak ne bode —
 v Arĝo vrniti se prej, še preden spoznajo, če laĝ je
 ali resnica obljuba, ki dal jo je Zevs ščitonosec.
 Kajti trdim, da prikimal je sin velemočni nam Kronov
 onega dne, ko stopilo je v ladije, brzega teka,
 ljudstvo Argejcev, da smrt in pogibeljponese Trojancem,
 ker je zabliskal na desno, ugodno znamenje kazáje.
 Nihče tedaj naj ne sili, da prej v domovino se vrne,
 dokler še ni maščeval Heleninih stokov in vzdihov.
 Kdor pa zaril se je v misel, da mora domov se vrniti,
 prosto mu, stopi na ladjo naj, z lepimi boki in črno,
 prej da doseĝe ĝa smrt in kruta usoda kot druge.
 Torej premisli to, knez, sam dobro in druge poslušaj!
 Čuj me, zavreči nikar besede, katero ti rečem:
 ti po plemenih moĝé, Agamemnon, razvŕsti in rodu,
 rod da pomaĝa rodovom in pleme plemenom.
 Ako boš stóril tako in slušajo vsi te Ahajci,
 plahe boš s tem bojzljivce spoznal med vodniki in ljudstvom,
 hrabre pa tudi moĝé, ker vsak se boril bo posamič.
 S tem boš pa hkrati spoznal, če tudi po boĝji naredbi
 mesta ne zrušiš, al vzrok le boječnost je moĝ in nevednost.«

369. Njemu odvrne nato vladar Agamemnon ter pravi:
 »Zopet resnično zmaguješ, starček, v posvétu Ahajce.
 O da bi, oče ti Zevs, Atena in Fojbos Apolon,
 takih imel svetovalcev deset med sinovi Ahajcev!
 Hitro nagnŕlo potem se Priama kneza bi mesto;
 naše bi namreč roké ĝa vzele in rušile hkrati.
 Kronov pa sin mi dodétil, Zevs ščitonosec, je bóli,
 ker me zapleta v prepir, ki nima ne konca ne kraja.
 Jaz in junak Ahilej sva borila se prej za dekleta
 s silno besedo v obraz, a jaz sem pričel se srditi.
 Ako k posvétu enkrát se zedinimo zopet, potem pa
 nič več odloga nesreče Trojancem ne bo, ne minute.
 Zdaj pa k obedu pojdíte, da z meteĝem bojnim začnemo.
 Dobro nabrusi vsak kopje, dobro naj ščit si pripravi,
 dobro pripravi kosilo vsak brzonogim naj konjem,
 dobro ogleda si voz naj vsakdo, na vojno naj misli,
 celi da lahko se dan zdaj merimo v boju sovražnem.
 Kajti oddiha ne bo med bojem, ne ene minute,
 ako ne pride le noč in hrabrih junakov ne loči.

- Mnogemu pač od potú krog prsi moker bo jermen
ščíta, ki krije možá, in róka od sulice trudna.
Mnogemu pač potú konj moker pri vozu bo lepem.
Če pa zapazim kogá, da hoče oddaljen od bitke
tam kje pri ladjah zavutih ostajati, varen v prihodnje
oni nikakor ne bo, da psom bi ubežal in plicam.«
394. To govori jim, Argejci pa vpijejo, kot če valovje
divje pri bregu visokem buči ob kipeči pečini,
kadar razburka ga jug; nikdár ne pusti je valovje,
ki ga različni vetrovi od tukaj in tamkaj podijo.
Vstanejo, tečejo naglo, po ladjah se koj razpršijo,
oženj zažgó po šatorih, zavžijejo svoje kosilo.
Večnim bogovom daruje, ta temu in drugemu oni,
srčno proseč, da ubežal bi smrti in boja trpljenju.
Knez med junaki, vladar Agamemnon, pa vola zakolje
v dar velemočnemu Zevsu, debelega, starega pet let.
Starčke poklicati dá, boljare med vsemi Ahajci,
Nestorja najprej své in hrabrega Idomenéja,
dalje Ajánta oba z Diomédom, Tidéjevím sinom,
šestega pa Odiseja, ki meri v razumu se s Zevsom.
Sam pa od sebe pridruži se jim Menelaj veleglasni;
vedel je namreč u srcu, kóliko brat ima truda.
Vola obstopijo vsi in vzamejo zrna ječmena.
Zdaj se oglasi med njimi ter moli vladar Agamemnon:
»Zevs prečastní, vsevišnji, ki zrak ti je dom in oblaki!
Solnce naj prej ne zaide, témá naj na zemljo ne leže,
dokler ne bom strmoglavil Priamu krasne sobane,
črne od dima, in z ognjem vrat ne zažgem mu pogubnim,
Hektorju srajce na prsih pa v kosce raztrgam z železom.
Mnogo tovarišev hkrati, ki v družbi njegovi stojijo,
v prahu na tleh naj leži, z zobmi pa naj zobljejo zemljo.«
419. To govori mu, a Zevs uslišati prošnje ne mara;
dar je seveda sprejel, a bol neubéžno pomnožil.
Ko dokončajo molitve in vržejo zrna ječmena,
dvignejo glavo najprvo, zakoljejo, derejo kožo,
stegna odrežejo proč in v mast jih zavijejo dobro,
kar se še énkrate stori, na nje pa še kose surove.
Torej to žgó na polenih, ki listja krasú ne poznajo,
drob pa nabodejo záse, držé ga nad ognjem Hefajsta.
Ko pa sežgali so stegna in vso drobovino pojedli,
zrežejo drugo na drobno, nabodejo kose na ražnje,
spečejo jako oprezno in zopet potegnejo doli.
Toda ko konec je truda in čaka obed že pripravljen,
zdaj se gosté in ničesar srcé ne pogréša pri mizi.
Ko po pijači in jedi si slednjič preženejo željo,
Nestor gerenijski pravi med njimi nato, vozoborec:
»Častni Atrejevič ti, Agamemnon, knez med junaki!
Zdaj na široko in dolgo tu spet govoriti nikarmo,
več ne odlášajmo dalje storiti, kar bog nam naklanja.
Hajdi, klicarji naj brž okličéjo glasno povelje,
k ladjam da zbere se ljudstvo Ahajcev, z oklepi iz brona.
Mi pa, kot zbrani smo tu, po vojski široki Ahajcev
pójdimo, ostro da bitko toli hitreje vzbudimo.«
441. To govori, Agamemnon, knez med junaki, uboga.
Zdajci vladar pa ukaže jasno donečím klicarjem,
naj mu okličéjo zbor pri vseh kodroglavih Ahajcih.

Ti mu okličejo to in oni se zbirajo urno.
 V krogu pa sina Atreja kralji, ki Zevs jih ohranja,
 hitro razvrščajo ljudstvo; pri njih sovooka Atena
 ščit dragoceni drži, ki vedno je mlad in nesmrten,
 čopov na njem pa visi, popolnoma zlatih, stotina;
 vsi so spleteni lepo, vsak vreden velike daritve.
 Svetlo žari ji v rokáh, ko dirja med ljudstvom Ahajcev
 in jih priganja naprej. In vsakemu v srcu zanéti
 moč in pogum, da bori se, ne neha se biti u boju.
 Slajši postane jim boj v trenutku, kot da bi vrnili
 v votlih se ladjah domov v preljubo očetno deželo.

NA BOJNEM POLJU.
 (PRIZOR IZ KRIŽARSKIH VOJSK.)

455. Kakor če ogenj požrešni zažgé neizmerne gozdove
 gori na vrhu gorovja in daleč odseva svetloba:
 ravno tako je od brona neštetea čet stopajočih
 svit se razširjal povsod in segel po zraku do néba.
459. Kakor letečih če ptičev jate številne in goste,
 bodi gosí al žerjavov al dolgovratnih labodov,
 tam ob Kaistrija vódah na asijski loki cveteči
 semkaj in tjakaj leté, plahutáje veselo s perutmi,
 sedejo s šumom velikim na zemljo in loka odmeva:
 trume številne se ljudstva tako od šatorov in ladij
 vsujejo tja na Skamandra raván. Od korakov pa zemlja

in pa od konjskih kopit je strašno bobnela pod njimi.
Zdaj se ustavijo, glej, na loki cvetoči Skamandra
tisoči, kot u spomladi listja požene in cvetja.

469. Kolikor gostih mušic na kupu številnih je rojev,
ki se podijo okrog od staje do staje pastirjev
v uri pomladni, ko mleko velike golide omaka:
toliko proti Trojancem vseh kodroglavih Ahajcev
stopi na širo ravn, želeč jih uničiti čisto.
474. Kakor če dróbnico koz številno kozji pastirji
ločijo lahko narázen, ko pridejo pašnikom blizu:

SREČNA VRNITEV.

ravno tako so vodniki vrstili jih tukaj in tamkaj,
naj odkorakajo v boj, med njimi vladar Agamemnon,
v glávo enak in oči veselečemu bliska se Zevsu,
Aresu bojnemu v pas, Poséjdonu bogu pa v prsi.
Kakor med čredo se bik prav daleč že vidi med vsemi;
kajti med zbrano govedo se on odlikuje ponosno;
takega torej je Zevs Agamémnona oni dan storil,
najbolj da bil je odličen med množico celo junakov.

484. Muse, povejte mi zdaj, ki bivate gori v Olimpu —
kajti boginje ste ve, pomagata, vse vam je znano,
mi pa ne vemo ničesar in slišimo le govorico —

kdo je vodnik bil Danájcev in kdo je bil njihov poveljnik. Množice vse pač navesti ne bo mi imenoma moči, tudi če ust desetero, jezikov imam desetero, glas, ki nikdár ne upeša, pljuča pa v prsih iz broná, ako na to ščitonosca me Zevsa ne spomnijo hčere, Muse, olimpske boginje, kdo je pred Ilión prišel. Ladij poveljnike torej navedem in ladje popolno.

494. Léitos in pa Penéleos stal je na čelu Bojótcev, Arkesiláj, Protoénor in Klónios v njihovi družbi: v Hírji ki stanovali in Avlidi so skaloviti, tudi u Shojnu in Skolu in gričastem tam Eteónu, dalje u Graji, Tespéji in Mikalésu obsežnem in pri Ejlésiju bili in Hármatu so in Eritrah; ki v Eleónu in Hili doma so in pa v Peteónu, dalje u mestecu lepem Okáleji in Medeónu, dalje v Evtrési in Kopah in Tisbi, polni golobov; ki v Haliártu imeli so travnatem in Koronéji in u Platáji svoj dom, ki bivali so u Glisántu; ki v Hipotébah doma so bili, u mestecu lepem, in u presvetem Onhéstu, Poséjdona krasnem svetišču; ki v vinorodni so Arni prebivali in pa Midéji, dalje u Nisi presveti, v Antédonu slednjič ob meji. Petdeset ladij je prišlo od teh in v vsako posamič dvajset, stopilo in sto bojótskih mladeničev krepkih.
511. Ki jim Orhómenos dom je mínijski in pa Asplédon, te je Askálafos vodil z Iálmenom, Aresa sina, ki ju Astíoha v hiši je Aktorja kneza rodila. S temi priplulo možmi pa trideset ladij je votlih.
517. Toda Fokéjcem na čelu Epístrofos stal je in Shedij, Ifita hrabrega namreč sinova in Návbola vnuka: v Pítoji ki skaloviti so bivali in Kiparísu, dalje u Krisi presveti in Dávliidi in Panopéju; ki stanovali so krog Hiámpola, Anemoréje; ki so domovje ob reki božanski Kefisu imeli; ki so živeli v Liláji tja gor do izvira Kefisa. S tema priplulo ob enem štirideset ladij je črnih. Vrste razstavita torej Fokejcev in jih uredita ter utrdijo na levo tesno se poleg Bojotcev.
527. Lókrijce vodil je Ajas, sin brzonogi Ojlejev, manjši in ne tako velik kot Ajas, sin Telamónov, ampak je manjši za mnogo; majhen in s ščitom platnenim, toda Heléne prekašal je s sulico vse in Ahajce — ki so prebivali v Kinu, Kalíaru in pa Opúntu, dalje u Besi in Skarfi in ljubljenih tudi Avgéjah in ob Boágrija strugi, v Tróniju slednjič in Tárfi. Z njim pa priplulo ob enem štirideset ladij je črnih Lókrijcev onih, ki onstran stanujejo svete Evbóje.
536. Ki pa Evbója jim dom je, hrabrosti polni Abánti, to je Ejrétrija, Halkis, vinske goré Histíaje, dalje ob morju Keríntos in mestece Dion visoko; ki jim Karístos bil dom in ki so prebivali v Stirah: Aresa tem je potomec povelja dajal, Elefénor, sin Halkodónta vladarja, vodnik velesrčnih Abántov. Hitri so njemu sledili Abanti, od zad kodroglavi,

dobro izurjeni v kopju, z jesénovo sulico željni
stegnjeno ščite na prsih sovražnikov čisto zdrobiti.
Z njim pa priplulo ob enem štirideset ladij je črnih.

546. Ki stanovali v Aténah mestu so, zidanem lépo,
v kraju, kjer hrabri živel Erehtéj je, ki nekda j Atena,
Zevsova hči, ga hranila, a plodna je zemlja rodila;
doli potem ga je dela v Atenah v bogati svoj tempelj,
kjer si želé nakloniti mladeniči zdaj ga atenski

OPRAVA ZA VITESKE TEKME.

bikov in jagnjet z darovi, ko leto okoli preteče:
tem pa vodnik Menestej za boj je bil, sin Peteóa.
Njemu pač para ni bilo med vsemi, kar môž je na zemlji,
konje da bi in môžé, opremljene s ščiti, uredil.
Nestor edin je bil tekmeec njegov, a starejši po letih.
Z njim pa priplulo ob enem petdeset ladij je črnih.

557. Ajas pa ladij dvanajst pripeljal je iz Salamíne
in jih postavil je tja, kjer vrste Atencev so stale.

RUDOLF HABSBURSKI PREMAĀA OTOKARJA.

PABERKI PO NAŠIH SREDNJEŠOLSKIH ČITANKAH. DR. J. D.

Homerovi evfemizmi (milejši, blažji izrazi) za »umiranje« in »smrt« na bojnem polju.¹

V četrtem razredu srednjih šol se v slovenskih urah učite med drugim tudi spoznavati bistvo metafore in metonimije. Poglavlje o metafori je res nad vse zanimivo, pa tudi neizčrpno; neizmerno je število metafor in vedno nove se porajajo v domišljiji ljudstev in bogonadarjenih pesnikov. V tem resnem času, v katerem živimo, nas bo najbolj zanimalo izvedeti, kakšne metafore in metonimije je ustvarila za pojma »umiranje« in »smrt« človeška domišljija v tistih časih, ko je bila najbujnejša in najmočnejša, v časih Homerovih. Oglejmo si nekatere in primerjajmo jih s podobnimi v našem slovstvu in jeziku! Pri tem bomo imeli še neko drugo korist, to, da se bomo živo zamislili v bojni metež in vrvež.

I. Metafora. Če so v boju junaki padali kakor snopje ob žetvi, je stari Grk to strahoto pripisoval pred vsem drugim bojnemu bogu Aresu, katerega imenuje Homer v boju nenasitnega (Il. 5, 388), uničevalca ljudi (*βροτολογός*, Il. 5, 31), morilca mož (*ἀνδροφόνος*, Il. 4, 441), z umori omadeževanega (*μιαμοφόνος*, Il. 5, 31). Tako n. pr. toži nesrečni kralj Priam v šotoru Ahilovem: »Petdeset sinov sem imel, ko se je vnela vojna; večini je storil siloviti Ares, da so jim klecnila kolena (t. j. da so padli, umrli)² . . .« — Na drugih mestih zopet vidimo, da Smrt (poosebljevanje!) hodi po bojnem polju in junake lovi, ujame (Od. 5, 312)³ in premaga (*δαμῆται*), ali da Smrt junaka vsega (s svojo haljo) pokrije⁴. Ta podoba (metafora) se že bliža, kakor vidite,

¹ Prim. Fr. Žakelj, *Homerische Euphemismen für »Tod« und »Sterben«*. Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach. 1884.

² τὸν μὲν πολλῶν θεοῦρος Ἄρης ὑπὸ γούνατ' ἔλυσεν (Il. 24, 498).

³ λαυγαλέην θανάτῳ εἴμαρτο ἄλωνα: t. j. bilo mu je usojeno, da ga je bridka smrt ujela.

⁴ Θάνατος δὲ μιν ἀμφεκάλυψεν (Il. 5, 68).

naši predstavi, po kateri trdimo, da Smrt kosí, žanje . . . Če pa pravimo, da je junak smrti ušel ali pa, da ga je smrt dohitela, je pa podoba ista kakor pri Homeru. Tudi črna Noč je prišla in junaku oči zakrila: τὸν δὲ κατ' ὀφθαλμῶν ἐρεβεννή Νύξ ἐκάλυψε (Il. 13, 580). Že Homer imenuje Spanje brata Smrti in odtod metafora: Ifidamas je zaspal bronasto spanje (Il. 11, 241). Če so domači zastonj čakali vrnitve očetove ali sinove iz vojne in ni bilo sploh sledu o njem, so rekli, da so ga Harpije odnesle (*ἄρπαζω*, ugrabim); tako n. pr. misli Telemah o svojem očetu Odiseju, da so ga ugrabile Harpije (Od. 1, 241). To naziranje nekoliko spominja na naše predstavljanje, kadar n. pr. pravimo: smrtni angel je prišel ponj. (Prim. tudi nekatere razglednice iz sedanjih časov od M. G(aspari?), n. pr. ganljivi prizor, ko ranjen vojak — z obvezano glavo — leži na tleh, pa ga angel v beli halji dviga in mu kliče (z narodno pesmijo): »Fantič, le gori vstan', greva za Jezusom . . .«).

II. Metonimija. Kakor se nam preveč trdo, neusmiljeno ali tudi suhoparno zdi, da bi rekli samo »umrl je«, in rabimo namesto tega — zlasti v čustvenem slogu — olepševalne, blažje izraze, n. pr. padel je na polju časti in slave, padel je za domovino, dal je življenje za cesarja in domovino itd., tako je bilo že v starih časih, tudi že pri Homeru. Namesto navadnega izraza *ἀποθνήσκειν* (umreti), rabi premnogo milejših, olepševalnih (evfemizmov), katerih hočemo nekaj tu navesti.

Kot najprijetnejši znak našega življenja je menda smatral Grk gledati božje solnce, veseliti se dneva in svetlobe; zato pa je nasprotno za smrt rabil reklo: junak je ostavil luč, ne gleda več solnčne luči. Pandaros misli, da je s puščico smrtno zadel Diomeda ter meni, da »pač ne bo dolgo več gledal (namreč Diomed) svetle solnčne luči«. (Il. 5, 119 nsl.) In nič ni Homerovim ju-

nakom tako zoprno, kakor zavest, da pojdejo v temò, v kraljestvo črne-ga Hadesa, pod mrzko (strašno) zemljo (rušo): zvesta Penelopa bi rajši umrla in šla pod zemljo (*καὶ γαῖαν ὑποσπυροῦν ἀφικολίμην* Od. 20, 81), kakor da bi nov zakon sklenila. (Tudi pri nas pravijo očetje ali matere hudobnim otrokom: Še pod zemljo me boste spravili! Prim. tudi Jenkov epitaf: »Ko jaz v gomili črni bom počival...« i. dr.) — V tesno, pretesno zvezo stopi umirajoči junak z materjo zemljo; odtod sta vzeti naslednji dve metonimiji, prva: smrtno ranjeni Ojnomaj se je zgrudil v prah in objel (z razprostrtima rokama) zemljo (Il. 13, 508), in mnogi drugi so — kakor kliče Ahil (Il. 22, 16 nsl.) — z zobmi ugriznili v zemljo (*γαῖαν ὀδᾶξ ἔλλον*); in druga: na tleh ležeč s krvjó rdeči junak zemljo ali tudi reko (Il. 13, 655; Il. 18, 329 i. dr.). Kaj ni to živo povedano? Ali nam ni, kakor da s svojimi očmi gledamo junaka naprej padajočega, na glavo? — Ob Homerovem času mednarodno pravo še ni bilo tako daleč, da bi ukazovalo spoštovati trupla padlih junakov; če je le mogel, je zmagovalec še mrtvo truplo sovražnikovo onečašal, ga razmesaril in razmetal na vse strani, pticam roparicam in psom v plen in pojedino; odtod tista pretresljiva metonimija takoj v prvih verzih Iliade (Il. 1, 4):

Srd mi opevaj, boginja — —
ki — psom kot plen je izročil telesa,

pticam kot slatno gostijo — (prevel Fr. Omerza, Mentor, VI, 1914, str. 187).

Za naše reklo »dušo je izdihnil« ima Homer več inačic: duša (*ψυχή*) je ubitemu Hiperenorju odhitela iz telesa skozi zadano rano Il. 14, 518 nsl., ali življenjska moč (*θυμός*) je junaka zapustila Il. 4, 470 ali: junaki so izgubili svojo življenjsko silo Il. 16, 540. — Ni se več vrnil v domačijo, več ni videl svojih dragih, to naj omenimo še kot zadnjo skupino evfemizmov za smrt pri Homeru; tako poje spev 5, v. 408 nsl. Iliade o padlem junaku, da mu otroci ne bodo več sedeli na kolenih in ga klicali »očel!«.

Iz velike množine zgledov sem Vam jih navedel samo nekaj malega; ali že iz teh lahko spoznate, da se pri metafori stvar s stvarjo primerja kot podobna, pri metonimiji pa se le dva miselno tesno zvezana pojma zamenjata, da se n. pr. postavi učinek namesto vzroka, kakor opažamo v večini naših zgledov. Če torej zdaj odpreva Čitanko IV, kjerkoli, n. pr. str. 28, kaj je — recimo — v kitici 8. verz 4. »kjer junaci ruski v grobih spijo« — je-li to metafora ali metonimija? Ali zadnji verz (ib.): »zraven sina dušo tam izdahne«? Sicer pa naj bi vse te metafore in metonimije, katere smo našli in jih je še nebroj enakih, ostale rajše samo na papirju, v življenju pa naj se nikar ne izpolnijo — na naših dragih tam na bojnem polju!

TRI VPRAŠANJA.

DR. J. SAMSA.

Knjiga je dijaku vsakdanji kruh. Vsakdanja primera, kajne? No, nič se je ne ustrašil! Nikakor ne nameravam na dolgo in široko razprezati primere med dušno in telesno hrano; še manj seveda se smem v tako finem listu, kot je »Mentor«, spuščati v gastronomska razmotrivanja (*γαστήρ-νόμος* — da ima tudi trebuh, recimo lepše želodec, svoje zakone, gotovo veš).

Ampak brez primere pisatelj ne more izhajati, in če ne vé dobre, izvirne, se mora tudi bralec in čitatelj zadovoljiti s slabo. Sicer pa marsikdo »knjige kar požira«, in vsaj od tistega pričakujem, da bo z lojalno doslednostjo to primero sprejel. Kot zadnji in odločilni argument pa navajam Prešerna samega, ki je učenemu prijatelju Čopu v spomin zapisal:

»V Ljubljani je dehur, ki noč in dan žre knjige, Od sebe pa ne da najmanjši fige.«

Ker pa slovenski literarni zgodovini ni znano, da bi bil Čop protestiral proti temu očitjanju, mora biti že res. Ta argument, mislim, da je vsaj tako uničujoč za nasprotnike zgorajšnje primere, kakor »Bela krizantema« za Cankarjeve kritike, drugače vsega spoštovanja vredne može. Ergo.

Kaj bereš in kako bereš, je prevažno vprašanje vsega tvojega žitja in bitja. Kdor pa raje čita, nego bere, za tega je čitanje seveda ravnotako važno. O važnih zadevah pa se je treba včasih resno pomeniti. Recimo torej katero o knjigi in njenem pomeni za dijaka. Ker pa ima vsaka stvar začetek in konec in v sredi tudi nekaj, se nam je ta sestavek sam po sebi razdelil v tri dele: v prvem bomo zapisali nekaj splošnega o branju, v drugem bomo odgovorili na vprašanje, kako je treba brati, in tretji del bo povedal, kaj naj dijak bere. Če pa se nam v teku razprave pokaže, da je ta razvrstitev strateško in taktično pomanjkljiva, bo potrebna nova »grupacija«, kar bo bistrourni čitatelj gotovo sam opazil. Vojskovodje in pisatelji so vedno uživali veliko svobodo in pri tem naj ostane. — — —

I. »Per sensibilia ad intelligibilia« je trdila že stara modrost. Čutne reči nas vodijo do umskih. Kako? Poglejmo! Prišedši iz šole založiš kos klobase in dobrega domačega kruha, — dva konkretna spominka božičnih praznikov. Kaj se zgodi z njima v želodcu? Kakor volkovi planejo na nju razni sokovi, kisline in razna druga požrešna bitja večnega nezadovoljneža, želodca, in ju začno drobiti; klobasa in kruh se zvijata, ko bi mogla, bi tudi cvilila, ves sok in vse, kar je količkaj užitnega, postane plen nenasitnih želodčnih pijavk. Le kar je popolnoma neprebavljivega, to puste, oziroma ne puste, ampak poženo naprej. In kar je pri tem najbolj zanimivo, je to, da se ti pri tem mesarskem klanju, ki vlada v tvojem želodcu, krasno počutiš, približno kakor

naše nevtralne države. Je že tako na svetu. »Duobus litigantibus tertius gaudet« — po domače: Kjer se dva mesarita, tam tretji klobase dela. Vidiš, tako si telo jed asimilira, prispodablja (similis), izpreminja v telesne sokove, da se more ohraniti, okrepčati, rasti. Tako mora naše telo redno nadomeščati izgubo telesnih sil in moči, ki jo ima pri vsakem delu in naporu. To so — sensibilia, zdaj pa pridejo — intelligibilia. Kar so namreč sensibilia — v želodcu, to so intelligibilia — v glavi. Želodec je sedež telesnega življenja, glava duševnega. Naša glava, naš duh se redi in krepi po umskih pridobitvah, po spoznanju resnic, ki jih spoznavamo po učenju, branju, pripovedovanju drugih. In podoben proces, kakršen se vrši v želodcu pri prebavi, se vrši tudi v glavi, ko se učiš in spoznavaš nove resnice, zato pravijo: Kar se učiš, moraš tudi dobro »prebaviti«; seveda pri tem boju v glavi ne teče kri kakor v želodcu, ker prebivalci tega stolnega mesta, glave, um, volja, spomin, domišljija, so fini, izobraženi, izborni diplomatje; do krvavega boja tu nikoli ne pride, vedno se prej pobotajo. In še ena krasna lastnost jih diči: zvestoba do smrti. Kogar sprejmejo v svojo državo, mu ostanejo zvesti prijatelji do smrti, in on ravnotako njim. In čim več članov šteje ta plemenita družba, tem bolj so edini in tem tesneje združeni. Toda preden sprejmejo tujca v svojo družbo, si ga natančno ogledajo. Brž namreč, ko potrka tujec — nova misel, nova resnica, novo spoznanje, ki ga začneš ravno razumevati — na vrata (razum) in poprosi sprejema v to odlično družbo, takoj je vsa družba pokoncu, »in koj se oglasi jih sto«: »Kdo si ti? Odkod? Čigav? Kdo te pozna?« Gorje mu, če ga nihče ne pozna! V trenutku uvidi, da zanj tu ni prostora in — izgine. Če ga pa le eden teh družabnikov pozna, postajajo tudi drugi vedno prijaznejši in zaupljivejši; čutijo se z njim vedno sorodnejši in on z njimi, sprejmejo ga za svojega; in ne moreš si misliti večje prijaznosti in edino-

sti, nego je med starimi prebivalci in novim prišlecem. — Vzemimo preprost zgled iz fizike. Ti vidiš mokro perilo, ki se suši. »Zakaj postane moker robec na zraku suh?« te vpraša mlajši bratec. Tujec je potrkal na tvoj razum, na vrata tvojega spoznanja; mnogo odlične gospode je že v tvoji glavi, mnogo resnic: Veš marsikaj o Bogu, o ljudeh, živalih, rastlinah, znaš nekatere jezike, drugih se učiš; in zdaj si na tem, da dobiš novo resnico, nov tujec hoče v družbo tvojih spoznanj; toda ne bo šlo,

VITESKI PEVEC —
WALTHER VON DER VOGELWEIDE.

če ga nihče ne pozna. Zvedavo ga gledajo en trenutek in on nje. Ali ga res nihče ne pozna in on nikogar? Že se misli tiho umakniti, kar ga nagovori nekdo: »Midva se pravzaprav pozna, saj sva si celo v sorodu.« In spoznala sta se voda in vodni hlap — mati in sin. — Ti veš, da je zrak bolj ali manj nasičen z vodnimi hlapci, voda se vedno izpreminja v hlapove, dokler ni zrak popolnoma nasičen od njih. Suh zrak hlastno požira vodne hlapove, zato devamo mokro perilo na solnce ali ga obešamo na suhem zraku. — Tako je prišlec kmalu sprejet kot star znanec. A za tem pride kmalu drugi in tretji itd. . . . Ti veš

tudi, da se vodni hlapovi v zraku strdijo in zgoste v vodne kapljice, ki kot dež ali toča ali sneg padajo zopet na zemljo, se zbirajo v potokih, rekah in končno v morju, odkoder zopet izhlapevajo. Tako dobiš pojem, spoznanje o vodnem krogotoku. Veš dalje, da dež in nevihta čistita zrak in da sta najboljša razkuževalca nam tako potrebnega zraka in uničevalca strupenih snovi. In tako vedno temeljiteje spoznavаш naravo in njene čudovite zakone. Spoznavanje narave pa te — če imaš dobro voljo — nujno pripelje do njenega Mojstra-Umetnika, neskončno modrega Boga. — Tako ima eno spoznanje mnogo drugih v spremstvu, ena resnica te pripelje do druge. Vedno pa se mora novo spoznanje nasloniti na staro, sorodno, ki ga že imaš. Če nova resnica ne najde v tvoji glavi znanega sorodnega spoznanja, tedaj »ne gre v glavo«. To je glavni in osnovni pogoj človeškega spoznavanja in tvojega učenja. Če ne veš, kaj je ablativ, ne moreš razumeti, kaj je ablativus absolutus; če ne poznaš rimske republike, ne moreš umeti rimskega principata; če nisi še ničesar slišal o kvadratu, ne boš razumel Pitagorovega izreka. — Zdaj vidiš, kje je vzrok, da dijak, ki se je polenil, pozneje tako težko popravi zamujeno. »Podlage mu manjka,« pravijo profesorji. Mi bi rekli: »Novi tujci, ki hočejo v njegovo glavo, ne dobe tu znancev in sorodnikov in zato ne morejo notri.«

Iz tega precej dolgega, a potrebnega razmotrivanja izvajamo prvo in najvažnejše praktično navodilo za branje: Beri to, kar bo našlo v tvoji glavi kaj sorodnega, o čemer že kaj veš, kar znaš spraviti v zvezo s svojim dosedanjim znanjem; če pa še nič ne veš o tem, vprašaj druge, da boš imel vsaj osnovne pojme, na katere boš novo snov naslonil. Beri to, kar je tvojemu duševnemu obzorju primerno, kar lahko prebaviš — kakor jed v želodcu —, kar lahko svoji duševni vsebini asimiliráš v trdno, enotno zaokroženo spoznanje.

Vse naše učenje sloni po večini končno na branju. V ljudski šoli se mali abecedar nauči najprej brati črke, zloge, besede, potem pa se s pomočjo branja uči drugih predmetov. Vendar pa v ljudski šoli ni glavna stvar branje iz knjige, ampak neposredni ustni pouk učiteljev; v mladih glavah je še premalo vsebine, s katero bi se dali novi pojmi družiti. Tu je treba neposrednega posredovanja učiteljevega. Srednja šola, gimnazija, realka, učiteljske pa zahteva od učenca veliko več samo-

mora biti v srednji šoli domačemu učenju odmenjenega precej časa. In tu mora priti knjiga in branje do popolne veljave. V šoli si dobil tiste osnovne pojme, s katerimi združiš sedaj to, kar bereš doma, bodisi v učni knjigi, bodisi v kaki drugi pri privatnem berilu. To, kar si v šoli šele razumel, deloma si tudi zapomnil, to se moraš doma naučiti, utisniti si v spomin, da v resnici to prebaviš, da postane tvoja duševna last, da se strne s tvojim prejšnjim znanjem v temeljitejšo, globlje

VITEŠKE ZABAVE V SREDNJEM VEKU.

stojnega dela. In tu postaja pomen branja vedno večji. V čim višjem razredu si, tem več vednosti imaš iz posamnih ved, tem več samostojnega, domačega dela se mora od tebe zahtevati. Šola ti postaja vedno bolj le voditeljica, ki ti kaže pot, po kateri moraš vedno varneje in trdneje sam stopati. Visoka šola, semenišče pa imata namen, podajati strokovno izobrazbo, oziroma navajati k samostojnemu, znanstvenemu raziskavanju posamnih ved. V srednji šoli morata z združenimi močmi delati učitelj in učenec. Le, če oba storita svojo dolžnost, tedaj uspeh ne izostane. Zato

in enotnejše spoznanje. Razumeti in znati sta torej dve različni stvari. Razumeti — je začetek, pogoj, znati — je konec, udejstvovanje, namen. Kar razumeš, moraš znati v šoli povedati, razložiti, reproducirati; šele s tem pokažeš, da si res razumel. Samostojno delo, samostojno razmišljanje v šoli obdelanih snovi, samostojno pripravljanje za vsako posamezno uro je torej prva in najbolj potrebna dolžnost srednješolskega dijaka. »Na svojih nogah mož poskušaj stati.« — Samostojno delo je pa tudi za vzgojo značaja neprecenljivega pomena. V

samostojnem delu je resničnost in poštenost in odkritosrčnost. — Samostojno delo pa je potrebno tudi za življenje. Moči, ki spe v mladem duhu, si mora dijak z lastnim delom in naporom zbuditi, zbistriti, okrepiti. Saj je znano, da se z vsakim delom, duševnim in fizičnim, dotična sila, potencia, okrepi, utrdi. Poljedelec, atlet imata močno mišičevje, ker ga pogosto udejavljata; dijak pa si utrjuje zmožnost razumevanja, spomina, če ti dve zmožnosti pogosto in samostojno rabi. V teku osmih gimnazijskih let se naj dijak pripravi za realno življenje, kjer bo treba samostojno nastopati; kako, če ni bil nikoli vaje samostojnosti? Samostojno delo v šoli je za vse poznejše življenje velikega pomena.

Iz teh vzrokov je večina pedagogov zoper tiskane preparacije, »Freunde« in druge take pripomočke dvomljive vredno-

sti. »Wie gewonnen, so zerronnen,« — kakor pridobljeno, tako izgubljeno, velja tudi tukaj. Le to kaj velja in zaleže, kar se s trdom pridobi. Nekaj posebno dragocenega je v duševnem delu, trudu in naporu; tu se na visoko stopnjo potencirajo vse duševne zmožnosti, pred vsemi volja, ki je pri uspehih vsakdanjega življenja najmerodajnejša. Pri samostojnem duševnem delu se dvigne cela tvoja osebnost, vsak še tako neznan uspeh samostojnega razmišljanja te navda z nekim posebnim zadovoljstvom; ves trud in napor ti bogato poplača zavest: To je moje. Zdi se ti, da si vladar v neizmernem kraljestvu resnice; in s tem, da svoje spoznanje vedno bolj širiš in poglobljaš, udejavljaš svojo najplemenitejšo zmožnost, s katero si soden z večno, neustvarjeno Resnico.

(Dalje.)

NA RUSKEM.

(Potopis. — Dalje.)

9. Od Čenstohove do Varšave.

Današnji lepi dan
razliva žarkov milijon
čez širno, mirno plan
od vzhoda tja v zaton.

Z Jasne gore je obširen razgled po rusko-poljskih pokrajinah. Zato sem se ono jutro še nekaj časa sprehajal po zidovih pred cerkvijo ter gledal v daljni svet. Ozračje je bilo čisto in pod menoj ležeče planjave brez megle, da je oko neovirano zrlo naokrog. Ob vzhodu se je odpirala ravnina tja do sivih vrhov Lise Gore, na zapadu je segal pogled do pruske Šlezije in še naprej, ob južni strani se je videla proga, ki smo se pripeljali po njej iz Avstrije, na severu pa se je svetlikala dolina reke Varte. Po tej dolini bo šla moja nadaljnja pot proti Varšavi.

Z vrha sem hodil pol ure do čenstohovskega kolodvora. Tu mi je vratar izročil shranjeno prtljago in potem sem se odpeljal z brzovlakom naprej. Največ seveda vidiš, ako popotuješ po načinu apo-

stolov (peš) in zato sem mnogokrat blagrovat tiste, ki imajo trdne noge. Ni jim treba hoditi po običajnih, že davno oglašenih, ampak po novih, še malo izrabljenih potih. Mnogo več izkusiš, ako se ogiblješ velike ceste.

Od Čenstohove naprej ni bila okolica posebno prikupljiva. Ob zapadni strani se je videlo nekaj gričev, ob vzhodni pa nas je spremljevalo močvirje, ki se nabira vsled počasi tekoče Varte. Vendar pa so njive, travniki, borovi in smrekovi gozdiči dajali planjavi nekoliko bolj prijazen značaj.

Moja dva tovariša v vozu sta se pogovarjala o izletu, ki sta ga napravila v poljsko Švico. Svoj živ dan še nisem slišal, da bi imeli tudi Poljaki svojo Švico, pa vendar se ponašajo z neko skalnato sotesko, ki naj bi bila nekoliko podobna švici. Seveda ne moremo tega umeti v resnobnem zmislu. Vsaka primera šepa, ta pa prav hudo. Ne daleč od gališke meje, severno od Krakova, je res neka ozka dolina, ki

JOSIP LAVTIŽAR.

teče skozi njo potok Prondnik. Obdana je s skalovitimi griči, od katerih dobiva kraj nekak divje-slikovit značaj. Poljaki niso vajeni veličastnih naravnih prizorov.

Ustavili smo se v glavnem mestu pietrovske gubernije, v P i o t r k o v u. Rusija je namreč razdeljena v gubernije, ki obsegajo več okrajev, posamezni okraji pa zopet več občin. Okraju pravijo ujezd, občini volost. Imenovana gubernija je zelo obljudena, ker se nahaja v njej mnogo tovarn. Največje obrtno mesto tega okoliša je L o d z , ki šteje blizu pol milijona prebivalcev. Tu so velike predilnice za sukleno blago, sloveče ne samo na Rusko-Poljskem, ampak po vsej Evropi.

Omenim še dveh carskih gradov, ki sta ob progi med Čenstohovo in Varšavo. Eden je S p a l a , ležeč sredi gozdov, drugi pa S k i e r n i e w i c e , poleg mesta enakega imena. Ruski car morebiti še sam ne ve, koliko poslopji in zemljišč ima v svoji državi. Pravijo, da je 39 odstotkov vse Rusije njegova last.

10. Prihod v Varšavo.

Ločil sem od vas se, góre,
ki ste meni bile raj;
šel od vas med svet šumeči,
mnogoteri videl kraj.

Vlak se je ustavil na kolodvoru, ki mu pravijo Poljaki Wiedeński vokzal (Dunajski kolodvor). V V a r š a v i s m o. Kam bi se obrnil najprej? Prvo je, da poiščem stanovanje.

Pred mano se je raztegala v dolgi črti Maršalkovska ulica, polna vsakovrstnih izložb. Mnogo ljudi je hodilo po njej, ogledovalo izpostavljene stvari in vrvelo dalje. Prav nič me ni zanimal ves sijaj; glavna skrb je bila ta, da dobim Hôtel evropejski, ki mi je bil priporočen. Pobotal sem se z voznikom, da me pelje za 80 kopejk v omenjeno gostišče.

Konj je tekel nekaj časa po Maršalkovski ulici, potem ga je zavel kočijaž na desno in zopet kam drugam, da nisem nič vedel, kam gre voznja. Izvoščku je visela na hrbtu številka 1760, kar se mi je zdelo

prav pametno, ker si tujec na ta način dobro zapomni voznika in voz, ki se pelje z njim. Mene pa je zanimala ta številka tudi v nekem drugem oziru.

Premišljeval sem namreč, kaj se je godilo leta 1760. v Varšavi in sploh v poljskem kraljestvu. Takrat je vladal kralj Avgust III., ki mu je bila bolj mar zabava kakor država. Pravi vladar je bil minister Brühl, oddajajoč višje službe tistim, ki so več plačali zanje. Velikaši so plavali v razkošnosti, židje so imeli dobro kupčijo, kmetje pa so stanovali po brlogih, ležali s svojimi nagimi otroki na stelji ter tonili v žganju. Ruski vojaki so hodili brezskrbno po poljskih deželah, ki jih je carica Katarina II. že smatrala kot svojo last. Ni trajalo več dolgo, pa je prišel konec. Sosednje države so naraščale, poljsko kraljestvo pa je izginilo iz svetovne zgodovine. Vsega tega me je spomnila izvoščkova številka 1760, samo da so bili to žalostni spomini.

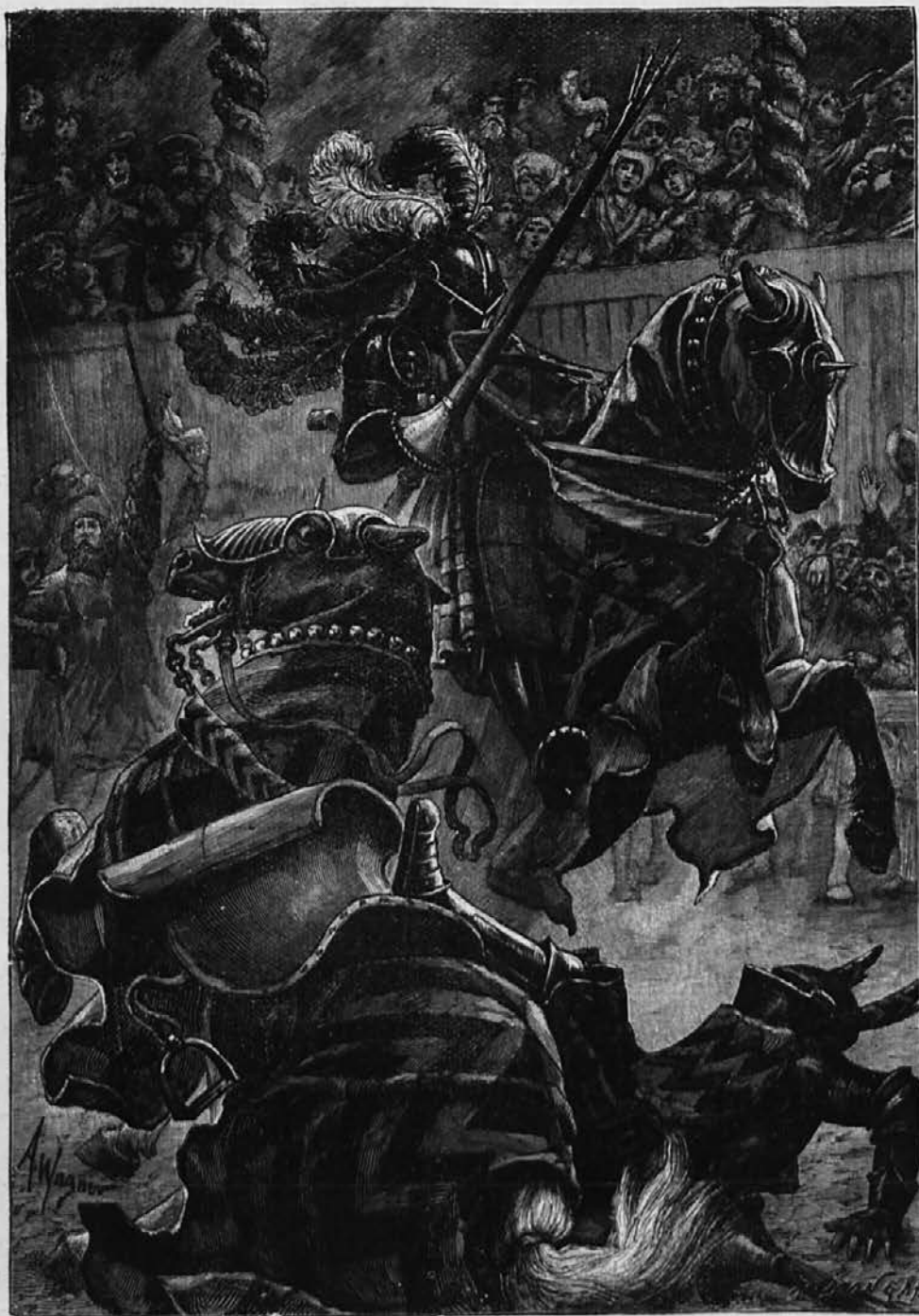
Izvošček se je obrnil proti meni, pokazal z roko in zaklical: »Ogród saski«. Opozoril me je na javni park, ki ga je zasadil kralj Avgust II., naslednik Ivana Sobieskega na poljskem prestolu. Park vzema velik prostor sredi mesta in se imenuje saski, ker je bil Avgust II. iz sasko, t. j. saksonske rodovine. Znamenito je to, da židje ne smejo vanj; imajo pa poseben park, ki je samo zanje določen, dasi ga smejo obiskovati tudi drugi.

Od tu sva se pripeljala na velik trg, v čigar sredi se vzdiguje pravoslavna cerkev, zgrajena v bizantskem slogu s petirimi pozlačenimi kupolami; zvonik stoji na samem nekoliko proč. Cerkev dela mogočen vtisk na ogledovalca. Rusi so jo sezidali v novejšem času ter ji dali ime »sobór sv. knjazja Aleksandra Névskego«. (Knez Aleksander Nevski, ki je vladal v 13. stoletju, je ruski narodni svetnik.) Ni težko uganiti, kakšna misel jih je vodila pri stavbi tako krasnega sobora. Ako trdimo, da niso iskali toliko božje kakor lastne slave, menda nismo na napačni poti. Mnogi katoliški cerkva v Varšavi kaže dosti jasno, kakšne vere so Poljaki. Velika pra-

voslavna cerkev naj bi torej vsaj nekoliko otémnila značaj mesta.

Sedaj je obstal izvošček pred palačo,

ročje vzeli. Vse sem jim moral oddati, nič nisem smel sam nesti in še peš mi ni bilo treba hoditi v drugo nadstropje. V taki hiši

VITESKE TEKME.

ki nosi sijajni napis »Hôtel evropejski«. Obdali so me hkrati štirje uslužbenci. Tako so bili prijazni, da bi me bili kmalu v na-

se popotnik ne smatra kakor človek, ampak kakor številka. Vse se vrši po določenih mehaničnih pravilih. Sobe se kar same

odpirajo, luči takoj zažaré in mize se polnijo na migljaj. Tudi govoriš lahko v poljskem, ruskem, francoskem, nemškem in morebiti še v kakem drugem jeziku. Kmalu sem spoznal, da se nahajam v prvem varšavskem hotelu, v shajališču poljskih magnatov. Človek, ki ni vajen, da bi se mu tako streglo, je v začetku nekoliko bolj neroden, toda polagoma se že privadi. Seveda mora vse draže plačati, zato je pa tudi v vsakem oziru zadovoljen.

delile tri mogočne države. V Avstriji se godi Poljakom sicer dobro, rekel bi prav dobro, slabo pa na Pruskem in najslabše v Rusiji.

Ako hodiš po Varšavi, opaziš kmalu v njej veliko preteklost. Cerkve, gradovi, stare palače — vse govori o nekdanji slavi. Cvetoča je Varšava še sedaj, saj je glavno mesto Rusko-Poljske, a kraljeva prestolnica ni več. Dosti je bilo krvi prelite tod okoli, posebno za švedskih napadov, naj-

VITEŠKI GRAD.

11. Iz preteklih časov.

Slavni dedje, slavni vek
in junakov vrli čini
v časa so odpluli reki,
in o njih so le spomini.

Vprašaj avstrijskega Poljaka, če gre kdaj v Varšavo, pa ti odgovori: »Rad bi obiskal prestolnico naših kraljev, toda vzbudili bi se mi preveč žalostni spomini in zato rajši ne grem.«

Odgovor nam je prav umeven. Poljski narod ljubi svojo domovino iz vsega srca in nikdar ne bo pozabil, da so si jo raz-

huje pa je bilo takrat, ko so si mogočni sosedje delili dežele izgubljene poljske države. Primerjal bi Poljsko bogati kmetski hiši, ki ima zapravljivega gospodarja, slabo gospodinjo in zanemarjene otroke. Vsak trosi denar po svojih potih tako dolgo, da zapoje boben ter prideta dom in zemljišče v tuje roke. Marsikdo je počasi zapil hišo in dvor, govedino in prašiče, orodje in perilo, da mu ni ostalo prav nič od poprejšnjega velikega premoženja. Tako so gospodarili Poljaki v 18. stoletju. Kralji niso bili več to, kar je pomenilo njih ime, am-

pak predsedniki zanikarne ljudovlade. Velikaši so delali, kar se jim je zljubilo, imeli so več vojakov nego kralj ter živeli v zapravljenosti, meščanov in kmetov pa sploh nihče ni upošteval. V zapadnem varšavskem predmestju, ki se mu pravi Wola, so se shajali poslanci k posvetovanju. Bil je to nekak državni zbor, kjer se je samo posvetovalo, sklenilo pa navadno nič. Ako namreč le en poslanec ni bil zadovoljen s še tako pametnim predlogom, je bil predlog pokopan. Rekel je samo dve besedi: »nie pozvałam« (ne odobravam), pa je vse ovrigel. Tako usodne pravice ni bilo v nobeni državi.

Kaj čuda, da je bila Poljska zrela za pogin. Oglasili so se Rusi, Prusi in Avstrijci kot smehljajoči se dediči ter dobili po trikratni delitvi vsak velik kos propadajočega kraljestva. Popolnoma pa se je završila ta žalostna zgodba, ko je ruski general Suvórov zavzel Varšavo znamenitega dne 5. novembra 1794. In od tega časa poljskega kraljestva ni več.

Kakor pa žerjavica rada tli pod pelom ter zopet zaplamti, ko dobi novega kuriva: tako so se skušali tudi Poljaki, akoprav popolno premagani, zopet oprostiti tujega jarma. Česa ne stori narodna navdušenost! Marljivo so se pripravljali za prevrat, ki je slednjič izbruhnil v Varšavi jeseni leta 1830. Zaročniki so drli proti kraljevemu gradu, kjer je stanoval veliki knez Konstantin kot namestnik ruskega carja Nikolaja I. Pomorili so straže in hiteli v zgornje prostore, toda Konstantin se jim je skrtil pod streho in ponoči srečno ubežal iz mesta. Poljska vojska, ki jej je načeloval general Chłopicki, je narastla do 70.000 mož, toda bila je preslaba v primeri z rusko. Varšavo so Rusi zavzeli meseca septembra 1831 in Poljaki so bežali na vse strani.

Kljub temu jim pogum še ni upadel. Leta 1863. so zopet začeli zbirati vojščake, ki so sedaj tu napadali Ruse. Car Aleksander II. jim je obljubil pomiloščenje, ako bi se pomirili. Ker pa se niso hoteli, je poslal v Varšavo strogega generala

Berga, ki je kmalu ukrotil zaročnike ter upor zadušil.

Čuditi se je, da so bili Poljaki tako bojeviti. Kako se bo neki slabi ustavljal močnemu? Še bolj pa se je čuditi temu, da živijo Poljaki tudi dandanes v trdnem upanju, da postanejo samostojni, čeprav priča njih zgodovina, da se ne znajo sami vladati. Naj bi jih spremljala tolažba, da je čestokrat bolje biti med tlačeni kakor med tlačitelji.

12. Cerkve in pomniki v Varšavi.

Zamišljen potnik — palica mu v roki —
pokojnih gleda grobnice sanjave,
kjer ž njimi spe njih smehi in njih joki.

Ob teh žalostnih spominih sem hodil okoli kraljevega gradu (Záamek królewski), ki stoji na levem vzvišenem bregu Visle. Sezidati ga je dal Žiga III. iz švedske rodovine Wasa. Njegovi predniki so stolovali v Krakovu, on pa si je izbral leta 1610. Varšavo za kraljevo prestolnico. Žiga namreč ni dosti maral za poljske običaje, zato je opustil Krakov ter si postavil dvorec po svojem okusu. Pa tudi Poljaki niso dosti marali zanj. Vladal je v tako ugodnih okoliščinah, da bi bil lahko združil tudi rusko carstvo pod svojim žezlom, če bi ravnal razumno in nesebično. Leta 1598. je namreč izmrla ruska vladarska rodovina Rurikovcev in Rusi so ponujali carsko krono Žigovemu sinu Vladislavu. A Žiga bi bil rad sam poljski kralj in ruski car v eni osebi, toda Rusi ga niso marali ter si izbrali rodovino še sedaj carujočih Romanovičev za vladarje. Kako bi se bila drugače zasukala usoda Poljakov in Rusov, ako bi bil prevzel Žigov sin Vladislav žezlo ruskega carstva!

Kraljevi grad nad Vislo vzbuja pozornost radi svoje razsežnosti, kažoč že po vnanje, da je neko izredno poslopje. Nad gradom se vzdiguje visok stolp. Dandanes seveda ne bivajo več poljski kralji v njem, ampak veliki ruski gubernatorji, ki pazijo z bistrim očesom, kje bi zasačili Poljake pri kaki zaroti. Kadar pride car v Varšavo, ima seveda stanovanje v tem gradu.

Mnogo je še drugih zgradb, ki spominjajo na slavo nekdanje poljske države. Posebej omenjam c e r k v á , ki jih dobiš v raznih ulicah. Telo Poljske je bilo sicer razkosano v tri dele, duša naroda pa je ostala tista kakor poprej, zvesta svoji domovini in vdana katoliški cerkvi. Kakor nekdanj, tako se shajajo Poljaki še vedno v božjih hišah, kjer se združujejo v skupnih molitvah za blagor razkropljenih bratov in sester.

Najstarejša je katedrala sv. Janeza, gotska zgradba s tremi ladjami iz 13. stoletja, zvezana s poprej omenjenim kraljevim gradom. V njej vidiš ob stenah veliko pomnikov, ki so jih postavili Poljaki slavnim rojakom v spomin.

Ne daleč od katedrale je druga cerkev, ki me je zanimala radi tega, ker jo je dal sezidati kralj Ivan Sobieski v zahvalo, da so bili premagani Turki pri Dunaju leta 1683. Kakor znano, je ravno pravočasni prihod Sobieskega rešil Dunaj hudega turškega navala. Na desni strani velikega oltarja stoji pomnik iz sivega marmorja. Tu je hranjeno Sobieskega srce, Poljakom in Avstrijcem enako dragocen ostanek. Na pomniku se čita: »Morte quis fortior? Gloria et amor.« (Kdo je močnejši ko smrt? Slava in ljubezen.)

Izmed največjih cerkvâ Varšave je ona sv. Križa, stoječa z dvema zvonikoma v živahni ulici Krakovsko predmestje. Ko prideš vanjo, opaziš na prvem steburu kip, predstavljač znanega poljskega glasbenika Chopina, ki je umrl v Parizu leta 1849., še ne štirideset let star. Njegovo truplo počiva na znanem pariškem pokopališču Père-Lachaise, srce pa so prenesli v varšavsko cerkev sv. Križa. Poljaki, ki se zelo ponašajo s tem umetnikom, so ga proslavili tudi v njegovem rojstnem kraju blizu Varšave s pomnikom. Po pravici, saj so Chopinova glasbena dela znana po vsem omikanem svetu.

Chopin je že kot deček tako umetno igral na klavir, da se mu je vse čudilo. Knez Radziwill je dvanajst let stáremu oskrbel v glasbeni šoli nadaljnjo izobrazbo,

v kateri je hitro napredoval. Učeniki so mu napovedovali sijajno prihodnost, kar se je pozneje res izpolnilo. Ko je leta 1830. izbruhnil poljski upor, je zapustil Chopin svojo domovino ter se naselil v Parizu, ki mu je postal drugi dom. Tukaj je izdajal proizvode svojega velikega duha (valčke, poloneze, sonate in pesmi), ki združujejo otožna čutila poljskega naroda z ljubeznivim značajem francoske domišljije ter vplivajo čarobno na poslušalca. Žal, da je umetnika mučila pljučna bolezen, toda prav zato je izlil v svoje skladbe tudi precej boleznih čuvstev, da segajo melodije in harmonije še bolj živo v srce.

Na sprehodu po Varšavi dobiš tudi nekaj javnih spominkov, pa ne toliko kakor v drugih mestih. Take pomnike imajo: Zvezdoslovec Nikolaj Kopernik, kralj žiga III., kralj Ivan Sobieski, pesnik Adam Mickiewicz in morebiti še kdo drugi. V Berlinu je takih spomenikov na javnih trgih preveč, tukaj pa premalo.

13. Med narodom.

Si li ostavil jezik svoj? Nikdar!
Li govor poljski ni slovanski mar?
Krog se oglej in mi povej,
oglej se in srce ogrej!

Ni treba omenjati, da je V a r š a v a p o l j s k o m e s t o. Nahajajo se sicer tudi Rusi in Nemci v njej, ki pa izginejo v pretežnem številu Poljakov. O mnogoštevilnih židih tukaj niti ne govorim, ker ne pridejo v poštev glede narodnosti. Vse je poljska last, pridobljena po stoletnih zgodovinskih dogodkih, kljub temu so Rusi gospodarji radi svoje vojaške moči. Skrbno zasledujejo vsak korak prebivalstva in majhen sum zadostuje, da se prične preiskava. Toda duš si ni mogoče pribojevati z orožjem, ampak z velikodušjem in z ljubeznijo. Zato pa Rus in Poljak ne postaneta nikdar prijatelja, navidezno mogoče, a odkritosrčno nikdar. Ločena sta po narodnosti in veri, kar bi morebiti še ne bil najhujši zadržek. Največja zapreka ali pravzaprav nepremostljiv prepad med njima je ta, da se čuti Poljak podložnika,

Rus gospodarja. Dokler bo trajalo to suženjstvo — in naj traja še stoletja — tako dolgo ne pride do poravnave.

Ves poljski narod šteje sedaj okroglih 23 milijonov duš. To je za Rusi največji slovanski narod, žal, da je popolnoma razcepljen. Kdor premišljuje njegovo žalostno zgodovino, rekel bi z Jeremijem: »Gospod je potrl vse moje izvoljene, izgubljeni so moji otroci, oslABLJENA JE MOJA MOČ, PRIŠEL

ZADNI VITEZ — CESAR MAKSIMILIJAN.

sem v roko, iz katere se ne bom mogel iztrgati.« Poleg tega bi si stavil vprašanje: Ali je to kazen? Poljaki so se v marsičem pregrešili, pa saj so se drugi narodi še bolj, in vendar se jim dobro godi. Kje bi bila krivda? Zgodovina pravi, da so Poljaki sami krivi svoje nesreče. Imajo sicer duševno središče v Varšavi, toda lastne države nimajo več in zato tudi kralja ne, ki bi jih vladal. Zadnji poljski kralj Stanislav Poniatovski (1764—1795) se je sicer še nekoliko ustavljal Rusom, toda nedostajalo mu je vsega, da bi se bil mogel uspešno braniti. Prišlo je tako daleč, da so poljski

plemenitaši drug drugega tožili pri carici Katarini II. v Peterburgu.

Najbolj živahni ulici Varšave sta Krakovsko predmestje in Novi svet. Tu je brezpokojno vrvenje od jutra do večera ter v pozno noč. Pozna se, da je mesto s svojimi 800.000 prebivalci, ako ne svetovno, vendar med prvimi v Evropi. Posebno veliko srečuješ višje vojaščine, močno in sijajno opravljenih postav, ki ti vzbujajo spoštovanje, združeno z nekakim strahom. V mestu sta nastavljena namreč dva armadna zbor, ki menda zadostujeta, da si Poljaki niti sanjati ne upajo o kakem uporu.

Govoriti sem slišal skoro samo poljščino, mehak in rahel jezik, ki je naša slovenščina precej trda v primeri z njim. Napisi, bodisi ulični ali na prodajalnah, so v poljskem in ruskem jeziku, v Krakovskem predmestju sem opazil na nekem poslopju celó latinski napis: »Res sacra miser«. Obstal sem in premišljeval, kaj bi to pomenilo, in kdo tukaj stanuje. Vnanja podoba hiše je preprosta, toda ker so hodili ljudje noter in vun, sem stopil še jaz čez prag in izvedel, da je hiša last poljskega dobrodelnega društva (Towarzystwo dobroczynności), ki oskrbuje bolnike in reveže. Napis »Res sacra miser« bi torej pomenil, da je skrb za siromake sveta reč.

Poleg vhoda v vežo sem dobil v tem poslopju še druga vrata, ki so me pipe-ljala v majhno cerkev, kjer se je zbiralo ljudstvo k popoldanski službi božji. Sedel sem v klop in čakal začetka. Usmiljenke so hodile semintja ter pripravljale vse potrebno za sveto opravilo. Počasi se je napolnila cerkvena s prišleci z ulic ter z reveži iz zavoda, točno ob petih pa je prišel k oltarju mlad duhovnik in izpostavil Najsvetejše. Kakor v Čenstohovi, videl sem tudi tukaj pobožnost poljskega ljudstva, ki je padalo na tla in v nekem zamaknjenju ostajalo na tleh dalj časa. Poljak je čustvene narave; že njegovo šepetajoče govorjenje nam to kaže. Slovenec, osobito Gorenjec, čeprav tudi globoko veren, ne bi mogel kazati pobožnosti s tako očitnimi

znamenji. In kakšno je bilo petje? Vsi navzoči, moški in ženske, so peli enoglasno, počasi, otožno. Tako more moliti in peti le narod, ki je izgubil vse upanje na svetu in ne pričakuje rešenja od drugod, kakor samo od Boga in od Kraljice poljskega kraljestva.

Zvedel sem, da so v to hišo dobrodelnega društva sprejeli že marsikaterega izgnanca imenitnega stanu. V njej je dobil zavetje tudi Ludovik XVIII., ki je moral bežati iz svoje domovine ter je leta 1815., ko so se polegli viharji, zasedel francoski prestol. V Varšavi je dovolj kraljevih gradov, toda Ludovik ni mogel dobiti prostora drugje kakor v tem zavodu. Poljaki so gostoljuben narod, zato radi sprejemajo v svoje zavetišče ljudi brez strehe, osobito Francoze. Poljski plemiči, ki jih je še dandanes nenavadno veliko, so sploh naklonjeni francoskim običajem. V njih krogih ima francoščina odlično mesto.

Protí večeru sem obiskal ljudsko zabavišče, ki se nahaja ob južni strani Varšave. Pot me je peljala skozi Ujazdovski, z lipami zasajeni drevored, in me dovedla v »švicarsko dolino«, kjer je bilo godbe, umetne in preproste, kolikor bi si je bil želel. Pri godbi se razvedri človeško srce, da hipno pozabi, kar mu ni prijetno. Mnogo velikih in majhnih otrok se je kratkočasilo v vsakovrstnih razvedrilih; jaz, kakor mimoidoči gost, sem jih samo gledal in se tudi veselil ž njimi.

14. Varšavski židje.

Kaj vam poljska domačija!
Vaš uzor je le kupčija.

Ako bi bil Kazimir Veliki vedel, da bodo židje v toliko kvar poljskemu narodu, bi jih gotovo ne bil sprejel v svoje kraljestvo. Kazimiru so se pač židje smilili. Druge države so jih izganjale čez svoje meje, kakor izganjamo muhe o poletnem času iz sobe, on pa jih je sprejemal v svoje kraljestvo ter jim dovolil bivanje na Poljskem. Poznal je žide kot prebrisane barantače, ki bodo povzdignili trgovino in z njo blagostanje ljudstva. Mislil si je: Dr-

žava je močna in bogata, naj le pridejo židje, da bo še močnejša. To je bilo krog leta 1350. Res so prišli in se razmnožili, pa ne v dobiček, temveč v škodo narodu, ker niso imeli prav nobenega zmisla za poljski napredek, kakor ga nimajo še dandanes. To so brezdomovinci, njih malik je denar, zanj so pripravljeni vse storiti.

Čitatelju se bo čudno zdelo, ako povem, da je v Varšavi 300.000 židov. Celi mestni oddelki so njih domovanja, posebno zapadna stran Varšave je obljudena večinoma ž njimi. Ako zaviješ s kraljevega trga v Miodovo ulico, prideš kmalu do velike palače, ki jo je zgradil bogati grof Krasiński ter podaril poljski državi. Svojedobno so jo rabili za državni zbor, sedaj so v njej najvišji sodni uradi. Takoj za palačo se raztezajo obsežni nasadi in dreveredi, ki jih zovejo »Ogród Krasińskich«. Mislil sem, da dobim tukaj kako izbrano poljsko družbo, pa me je povsod srečevalo samo izvoljeno izraelsko ljudstvo. Poljaki imajo svoja sprehajališča na drugih krajih, Ogród Krasińskich pa so prepustili židom. V tem okolišču Varšave sploh težko dobiš kakega drugega človeka, nego samo te ljudi.

Pri nas se nosijo židje civilno. Opuštili so svoj stari značilni kroj, da bi jih obleka ne izdajala, kateremu narodu pripadajo. Židov že itak ne vidimo radi, čeprav imajo tako obleko kakor mi. Mnogo teže bi jih šele gledali, ako bi se oblačili tako, kakor njih bratje v Galiciji in na Ruskem. Le potez na obrazu ne morejo izpremeniti; te kažejo, da je dotičnik judovskega rodu. Drugače pa je v Varšavi in sploh v vseh drugih mestih Galicije in Ruske Poljske, kjer židje kompaktno, t. j. v velikem številu skupaj prebivajo. Tu imajo vsi po enem vzorcu prikrojeno obleko. Dolga črna suknja (kaftan) jim sega skoro do petá; nekateri so čez pas prevezani s črno vrvico. Na glavi nosijo črne baržunaste klobuke, ob sencih navzdol pa jim visijo na obeh straneh okroglo zviti lasje. Ako je obleka snažna, dela prazničen vtisk, toda mnogo židov je za-

nemarjenih, da se rajši obrneš proč, kakor da bi gledal njih umazanost. Posebno mali židiči, ki so se drevili po ulicah, so bili videti nesnažni, neumiti in komaj za silo napravljeni.

Ker ima vsak žid odločno trgovske zmožnosti in veselje do kupčije, nabavi si, če ne velik, pa vsaj majhen prostorček za izvrševanje priljubljene obrti. Zato se vidi vse polno ozkih in zaduhlih prodajalnic, bolje rečeno branjarij, kjer so takoj pri vходу razstavljene vreče in vsakovrstne stvari, da jih opazi kupovalec že od daleč ter se komaj prerije v notranjščino. In kakšno je tukaj! Natlačenega je toliko blaga, da te skrbi, kam bi stopil, ker se povsod v kako reč zadeneš. Poleg tega veje tako vsiljiv vzduh, da ti lahko postane slabo, ako ne greš kmalu na prosto. Pred vsako prodajalno pa stoji še posebna mizica, ki sega prav do ulic. Na njej se ponujajo razne jestvine in pri jestvinah stojijo steklenice z belimi, zelenimi, rumenimi in rdečimi tekočinami — samo žganje! Vse to vabi mimoidočega, da postoji in si ukaže natočiti merico. O ubogo ljudstvo, ki moraš to piti!

Take prizore vidiš povsod, ako hodiš po židovskih mestnih okrajih. Židu je to

ozračje ljubo in plodonosno, a tebi postaja neprijetno. Miluješ ljudstvo, ki tu prebiva, čeprav je v svojem »elementu«. Ti imaš drugo prepričanje in želiš prej ko mogoče priti iz okuženega zraka v boljšo soseščino.

Drugi dan je bila sobota, judovski praznik. Vse izloge židovskih trgovcev so bile zaprte in po ulicah so se kazale lepše podobe. Ako se človek osnaži in preobleče, je videti vendar nekoliko drugače. Ponosno so stopali židje v svojih dolgih haljah in s talmudom, židovsko sveto knjigo v roki, v templje, med katerimi se odlikuje posebno tempelj v ulici Tlomackie po svoji velikosti in lepši opravi. To ljudstvo posvečuje zelo vestno svojo soboto, akoprav mu odide celodnevni dobiček; v vsem vedenju kaže, da se zaveda božje zapovedi, pisane v drugi Mozesovi knjigi v 20. poglavju: »Šest dni delaj, sedmi dan pa je sobota Gospoda, tvojega Boga; ne opravljaj nobenega dela« itd.

Mesta, ki prebivajo v njih kristjani in židje skupaj, imajo to prednost, da lahko vsak dan kupiš, kar potrebuješ. Ob sobotah se dobi pri krščanskem trgovcu, ob nedeljah ima pa žid odprto prodajalno, nakopičeno z blagom.

DROBIŽ

Svetovna vojska. Pod tem naslovom je pričelo izhajati lepo delo v zvezkih v zalogi Katoliške Bukvarne v Ljubljani. Delo je opremljeno z lepimi, večinoma izvirnimi risbami in slikami in bo nudilo enoten popis današnjih bojev, poleg tega bo pa podalo tudi mnogo izvirnih črtic, slik in vojnih dogodkov, katerih niso prinesli časopisi. Uredništvo »Svetovne vojske« ima namreč na razpolago že sedaj obilo dopisov in poročil ponajveč od slovenskih vojakov, ki so se udeležili bojev na južnem ali severnem bojišču. Delo bo vsled tega zanimivo in bo vredno, da si je shrani vsaka hiša za spomin na današnje težke dni svetovnih dogodkov. S prav posebnim zanimanjem pa bodo po tej knjigi posegli naši vojaki, ko se vrnejo z bojišč, saj bodo popisani v knjigi boji, katerih so se

sami udeležili in ki so jim živo v spominu. Časopisi se pogube, ta knjiga pa bo ostala v spomin nam in zanamcem, saj bo nudila kroniko slovenskega junaštva.

Vsak posamezen sešitek, ki je dokaj obširen, velja 60 vin., četrletna naročnina (6 zvezkov) pa znaša samo K 3. —. Doslej so izšli štirje sešitki.

K s a v e r M e š k o: **Mati.** Dramatska slika v treh dejanjih. (Ljubljana 1914.) Katol. Bukvarna. — Pisatelju tega dramatskega dela moramo biti iz srca hvaležni. Meško je pa tudi med nami najbolj upravičen, da govori o ljubezni do domovine, to pa zato, ker njemu bolj nego vsakemu drugemu prihaja beseda o domovinski ljubezni iz globočine srca. Kot takega ga poznamo že iz prejšnjih spisov. V navedeni dramatski sliki pa je podal živo štu-

dijo o domovinski ljubezni. Ta študija je popolnoma dovršena in celotna, ne morda samo odlomek. Tej lepi, izčrpani celotnosti je Meško prav rad žrtvoval strogo aristotelsko kompozicijo. Videl je, da bogatega problema ne razreši v samem dejanju, zato je hotel drugo povedati. Zato ni označil svojega dela kot drama, ampak kot dramatsko sliko. Vsebina je v kratkem ta-le. Gospa Strelčeva, inženirjeva vdova, stanujoča v lastni vili ob večjem trgu na Slovenskem, ima troje otrok: Milana, Ivana in Tinko. Milan je akademičen slikar, Ivan hodi v mestu v sedmo šolo, Tinka, ki je dobro izpolnila osemnajst let, živi doma z materjo. Pri hiši imajo vrhutega najdenko Silvo, ki je nekako Tinkinih let. Velik hišni prijatelj in svetovalec je domači župnik. Milan, ki je sedaj doma, je uvedel v hišo graščinskega logarja Križnika, ki ga vzljubi Tinka z vso iskrenostjo nedolžne deklice. Silva pa je ljubila Milana. Toda kako čudne nazore imata ta dva mlada moža o domovini! Križnik itak ni popolnoma slovenski sin, Milana pa je pokvarila tujina; postal je kozmopolit. V občevanju s Strelčevimi in z župnikom odkrito izpoveva svoje nazore o domovinski ljubezni. To jima odtuji dekliški srci, kajti »človek, ki ne ljubi domovine, ne more ljubiti tudi nikogar drugega« (56). Najprej se izvrši ta preobrat v Silvi, hčerki ceste. Želela si je moža, ki bi ji dal domovino, pa Milan, ki je zanj zagorela, ne pozna te besede. Zato je v pojem domovine strnila negacijo domovine in se vnela za sina te domovine, cigana šandorja. Krasna psihologija, ki nas je spomnila na »Kočo za vasjo! Šandor pride po Tinko, ravno ko je zavrnila Milanovo ljubezen. Milan zabode šandorja in pade v roke pravici, Silva pa pobegne k ciganom. S tem se konča prvo dejanje, ki je tako zase nekaj zaokroženega. Zlo dejanje Milanovo je Strelčevo hišo omadeževalo. To je za razvoj Tinkine usode tragična krivda, ali prav za prav le zadnji moment stopnjevanja, kajti vrla deklica se je že odločila, da Križnika odkloni. Previsoko pojmovanje ima o zakonu in o popolni edinosti zakonskih. Nemoralni, odurni, egoistični brezdomovinec Križnik ni sposoben za tak zakon. Tako bo Tinka ostala sama in se bo popolnoma žrtvovala domačim. In glej, nenadoma pride domov Ivan: ker se je z drugimi vred nekoliko nepostavno navduševal za domovino, so ga izključili iz šol. V domovini ni mesta zanj, zato se idealni mladenič napoti v Ameriko. V tretjem dejanju, ki se vrši tri leta pozneje, se vrneta po grenkem trpljenju v naročje matere Strelčeve ubegla Silva in jetični Milan, ki je ušel iz zavora. Silva je spoznala, da cesta ni domovina, Milan pa je v ječi začutil, kako

sladka je beseda domovina. Kakor se iz tega razvidi, je dramatični razvoj prav za prav že končan z drugim dejanjem. Tretje dejanje je epilog, a utemeljen v prejšnjem razvoju. Popolnoma dramatično pravilno se razvija Tinka, okrog nje se dá po tehničnih pravilih vse grupirati, a pisatelj iz poprej navedenega razloga tega ni hotel do zadnjega izvesti. Iz tega se tudi razvidi, zakaj je pisatelj Silvo razvil bolj vzporedno, koordinirano nego subordinirano. V tem dramatičnem delu bi bili tudi brez imena spoznali avtorja povesti »Na Poljani«, ki je morda najlepša himna domovinski ljubezni, kar se jih je kdaj napisalo. Naša mladina bi se morala posamne odlomke na pamet učiti. »Mati« je še marsikaj izkristalizirala. Sicer se hoče dvigniti tupatam v abstraktnost, a ko natančneje pogledaš, vidiš le vzvišenost, abstraktne besede dialoga izzvene v pestro življenje. Meško ni pozabil nobenega elementa našega narodnega življenja: vse mu govori, da je naš narod vreden iskrene ljubezni, in če morda nima tako slavne, velike zgodovine kakor kak drug narod, jo ustvarimo mi sami z veliko ljubeznijo (33). Toda poprej je treba premagati sebičnost in se posvetiti domu z vso požrtvovalnostjo, tako kakor se mu je posvetila nesebična, blaga Tinka.

Hvala Bogu, da ima slovenski narod brez števila takih deklic in žen, ki so najtrdnjša opora domovinski ljubezni, čeprav niso študirale (76), kakor sta študirala Križnik in Milan, ki sta si »v tujini, v velikem svetu, v bučnem življenju ustvarila končno in določno svoje naziranje« (12). Žalibog, koliko mladeničev »nam tako pokvari tujina« (22)! Zelo upravičeno je Meško vpeljal kot eminentnega predstavnika domovinske ljubezni domačega župnika, in istotako utemeljeno je, da je tako odločno poudaril religiozno plat te ljubezni.

Šola in vojska. »Inter arma silent musae.« To so izkusili že v starih časih pesniki in pisatelji. Niso pa izkusili, da v vojnem času deluje muza — ljubezni. Te muze pa niso poznali. Šola plačuje vojski velik davek.

Koliko šol je izpremenjenih. Poslopje, ki nikdar nobeden, ne stavbenik, ne šolski okraj, ne naučni minister, ni mislil o njem, da bi bilo kdaj prav prišlo za bolnišnico ali za vojašnico, ima zdaj po svojih sobah postelje za bolne vojake, ali pa ima tam po tleh postlano za rezerviste, kjer so prej dijaki poslušali svojega profesorja in v odmorih uganjali šale.

Celjska slovenska gimnazija n. pr. je prepuštila svoje skromne prostore najprej ranjencem, nato rdečim križarjem, nato rezervistom. Sama pa si je porezala svoje paralelke in šla v goste k nemški gimnaziji in tam popoldne nadaljuje svoje življenje.

Za vojsko se dijaštvo živo zanima. Kakor nestrpen žurnalista pričakuje in prebira vojne dogodke. Če pa profesor tu in tam odpre usta, da pripoveduje o vojski, kako napeto ga poslušajo dijaštvo. Take pozornosti nikdar prej ni mogel izslediti.

Ko je deželni šolski svet dovolil, da tudi dijaštvo prispeva za božičnico vojakom na bojnem polju, je dijaštvo celjske slovenske gimnazije v treh dneh nabralo in oddalo 57 K. Za revno dijaštvo štirih razredov je to dovolj. Ravno pred tem pa je samo iz sebe po posameznih razredih nabralo za »Rdeči križ«, in sicer samo iz sredstev, ki jih ima za vsakdanje potrebe. Tako je tretji razred iz lastne inicijative izročil svojemu razredniku vsoto 8 K, ki jih je nabral po vinarjih, pritrgujoč si tu pa tam manjpotrebne izdatke. Nadaljnja vsota se nabira zopet prostovoljno za »Rdeči križ«.

Ni pri teh zbirkah merodajna vsota, ampak lepa misel, pomagati vojakom, in plemenita otroška želja, tudi nekaj prispevati za dobrodelne namene. To je lep pojav v dobi lahkomišljenega dijaškega življenja.

Prof. A. Rabuza.

Cerkev za znanost. V »mračnjaškem« srednjem veku, v 14. stoletju, je ustanovila katoliška Cerkev nič manj kakor osem univerz, in sicer v Pragi, Krakovu, na Dunaju, v Pečuhu, Budimpešti, Heidelbergu, Jeni in v Erfurtu.

Ljubitelji presv. Evharistije. Sv. Frančiška Šantalska, ki je bila leta 1572. rojena v Dijonu na Burgundskem, je bila že kot petletno dekletce jako dobro poučena v verskih resnicah. Ko je enkrat neki odlični Kalvinec v njeni navzočnosti napadal nauk o pričujočnosti Jezusa v najsv. Zakramentu in je sploh zasmehoval katoliško vero, je mala Frančiška pogumno stopila pred moža in mu z ljubeznivo resnobo rekla: »Vi ne verujete, da je naš Jezus v zakramentu sv. Rešnjega Telesa pričujoč? Saj je vendar sam tako rekel! Ali mislite, da je Jezus lažnik? Ko bi obdžili našega kralja laži, gotovo bi vas moj oče kot sodnik obsodil radi žaljenja Veličanstva. Kaj šele vas čaka pri najvišjem sodniku, ako dolžite njegovega ljubljenež Sina — laži?!«

Ko je čutil sv. Tomaž Akvinski, da se mu bliža življenje konec, je prosil najno za svete zakramente. Pred sv. obhajilom je pa prosil, naj ga položi na pepel, in je potem glasno molil: »Trdno verujem, da je Jezus Kristus kot pravi Bog in pravi človek v presvetem Zakramentu pričujoč. — Molim te, o moj Zveličar, in želim sprejeti tebe — Najslajšega, — ki si moje odrešenje in popotnica za pot v večnost.« Kmalu potem je umrl.

Pozabljenost. Ravno možje, ki so zelo razumni, imajo navadno zelo slab, nezanesljiv spomin in zato razodevajo veliko raztresenost. To nam je znano n. pr. o Danteju, Ariostu, Tassu, Newtonu, Molièrju, La Fontainu, Schumannu, Ponchielliju, De Sanctisu, Berthelotu itd. Ariosto n. pr. se je napravil nekega jutra na izprehod vunkaj iz Capri, pa je prišel, ne da bi bil opazil, do Ferrare v copatah. Glasbenika Ponchiellija je prijatelj povabil na kosilo. Ko je prišel čez eno uro domov, je še enkrat kobil, ne da bi se spomnil, da je že. Literat de Sanctis je šel nekega večera z ženo v gledališče. Po predstavi je odhitel sam domov, ker mu ni prišlo na misel, da je oženjen. Kajne, na prvi pogled je tolika raztresenost in pozabljenost zelo nadležna bolezen, a tudi tako pomanjkanje spomina ima svojo dobro plat. Ko se je Atencu Temistokleju nekdo ponudil, da ga nauči umetnosti spomina, mu je le-ta odgovoril z veliko bistroumnostjo: »Rajši bi se naučil umetnosti pozabljanja.«

Spomin. Dober spomin je za dijaka velikega pomena, a vendar bi bilo popolnoma pogršeno misliti, da more dober spomin odtehtati razum, ali da bi mu šlo prvo mesto med duševnimi zmožnostmi. Lahko imaš zelo slab spomin, pa si vendar bolj inteligenten nego kak igralec, ki si z lahkoto zapomni na stotine verzov. Sploh pa pravi spomin ni toliko kvantitativen kakor kvalitativen, to se pravi: Ne obstoji v tem, da bi nam bil na razpolago, da bi obesili vanj vse mogoče in nemogoče stvari, ampak samo to, kar zadostuje, da se spomnimo, česar želimo, da nam nudi ključ skrivnega kotička, kjer hranimo ključ druge ključ. »Mladenič — tako pravi dobro De Marchi — se mora truditi, da si pridobi logični spomin, ki se ne opira na čutne zaznave ali na mehanizem, ampak na analizo stvari. Prečita naj eno stran in poskusi ponoviti glavne misli, potem naj pridruži drugotne misli. Od strani naj gre k poglavju, od poglavja dalje k celi knjigi. In skrbi naj, da si zapomni ideje in ne samo besede in da vedno ve že dejanja in pojave z vezmi vzroka in učinka. (Zgodovina!) Za natančnost v številih, dejstvih in formulah imamo enciklopedije, manuale in knjižnične omare: umske moči moramo rabiti v to, da preudarjamo, družimo, umevamo, sodimo, ne pa da s trudom pa brez koristi s seboj vlačimo mrtvo pezo nekoristnega znanja.« (Ang. Benedetti, Verso la Meta⁵ [Torino 1912], G. B. Paravia.)

Čebelni pik se glede na namen razločuje od kačjega v tem, da je obramba kače individualna, čebele pa socialna, to se pravi: kača brani s pikom samo sebe, čebela pa se spusti

v boj za družbo, ki ji pripada. Zato je vsemodri Stvarnik tudi tako uredil, da je izid boja popolnoma različen. Kača samo sebe otme, čebela pa v boju vselej izgubi življenje, koristi pa svojim družicam, svoji državi in umrje sladko smrt za svojo kraljico. Njene tovarišice pa naznanijo ljubljene matice, da so videle, kako je obležala na polju časti »mrtva, ker velel takó je domovine ukaz«. To je v resnici — kakor pravi Vergilij — lepa smrt (pulchramque petunt per volnera mortem. G. IV., 218.). Če pa že čebela gre tako neustrašeno v boj za svojo domovino in svojo kraljico (in ne zase), koliko večje nesebično navdušenje mora šele navdajati razumnega državljanja, ki se bori za svojo domovino, za državo, ta veliki čudotvor, za svojega vladarja. Tako da ni popolnoma res, kar meni Vergilij o čebeli istotam, namreč, da niti Egipt, niti širna Lidija, niti partska ljudstva, niti medski Hydaspes nimajo vladarja v takih časteh (Praeterea regem non sic Aegyptos et ingens Lydia nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes observant. [210—212]). Ob šestinšestdesetletnici vladanja so avstrijski narodi pokazali presvetlemu cesarju, da ga nad vse ljubijo (illum admirantur et omnes circumstant fremitu denso stipantque frequentes et saepe attollunt umeris. Kajti on nam je kakor matica čebelam operum custos: varih blagostanja, kulture; on je životvoren simbol edinosti: rege incolumi mens omnibus una est. (Istotam 213—218.))

Vojne izgube. Splošno se sodi, da jih v sedanjih bojih pade precej manjši odstotek ko nekdanj. Le berite n. pr. sv. Pismo stare zaveze, pa boste videli, da je v starih vojskah ponavadi padlo visoko nad polovico vojakov! Ko se je n. pr. Gedeon udaril z Madijanci, je le-teh od 135.000 mož ostalo samo 15.000. Ali vprašajte starčka Homerja, koliko jih je od 120.000 izpred Troje pripeljal zopet domov! Obraz se mu bo še bolj zresnil in bo dejal, da je že itak zapisal, da vojska može mori. Med drugimi vzroki teh občutnih izgub bi lahko spomnili, da se je bojevanje vršilo v neposrednem približanju, pa brez prave taktike, kakor pred Trojo. Skrb za ranjence se z ljubeznijo naših dni niti oddaleč ne dá primerjati, ravnotako tudi ne zabranjenje kužnih bolezni, ki so najhlabrejše bojovnike trumoma žele. Sploh pa iz teh in poznejših časov nimamo podrobnejše, ali sploh nikake statistike. Šele od sedemletne vojske dalje imamo natančnejše seznamke izgub. V tej vojski so izgube poprečno znašale 17%, za časa Napoleona 15%, v krinski vojski 14%, leta 1859. v Italiji 8%, istotako leta 1866., v prvi dobi vojske leta

1870/71. 9-5%, v drugi 7%. V rusko-japonski vojski so bile izgube nekako iste kakor v prvi polovici leta 1870/71. Tudi v obeh balkanskih vojskah leta 1912/13., o katerih še nimamo točnih podatkov, pravijo, da niso bile višje. Toda v teh številkah so obseženi mrtvi in ranjeni skupaj. Razmerje mrtvih do ranjenih je ostalo približno vedno isto, namreč 1:4. Torej vsekako nizke in še padajoče številke! Vendar se ravno dandanes na posamnih točkah lahko razvije zelo poguben boj. Tako n. pr. je pri St. Privatú izgubila pehota poprečno 30%, posamni oddelki celo 55%. Pri naskoku na Plevno so se baje nekatere ruske čete skrčile za 60% do 75%. Ravno tako so imeli Japonci pri jurišu (naskoku) na 200metersko višino pred Port Arthurjem in deloma pri Mukdenu 50% izgube. Ali kako silne izgube so imeli Rusi v oktobru pred Przemyslom! Vendar so tako visoki odstotki le redke izjeme!

Nekaj trdih orehov za naše latince.

1. Insanis insanus insanos si inter haberi verere.
2. Ex viri dira mobilis stilla tatra.
3. Jus cum assis palato rei optime sapit.
4. Nihilum velleris velles nihilum vere te velet.
5. Cater vas iti te ata dam nem.
6. Est operaé pretium duplicis pernoscere iuris naturám.
Hor. Sat. II. 4, 63.

Orehi v zadnji številki se dado takole zdrobiti:

1. Rajši imam jabolko z jabolkom kakor jabolko brez jabolka (t. j. rajši imam dve jabolki kakor eno.)
2. Ave ave, avesne esse aves? (Pozdravljen, ded! Želiš li jesti ptice?)
3. Domine, domine dominae sunt? (Gospod, so li gospe doma?)
4. Vespa si anum pungit, clamat. (Ako osa piči staro ženo, vpíje.)
5. Mea mater, filium tuum lupus est. (Pridi, mati, tvojega sina žre volk).
6. Vsak gospodar naj skrbi za rejo svinj.
7. Ne bo li nihče s prediva tkal za denar božanstvu v gozdu?

8.

Cantabant miseri misere: Miserum (= miserorum) miserere! (Nesrečni so žalostno peli: Usmili se nesrečnih!)

Naše slike nam predstavljajo danes nekatere prizore iz življenja srednjeveškega viteštva, o katerem hočem podati nekoliko splošnih opazk. Srednji vek se dostikrat imenuje doba vseobčega navdušenja za dobro in lepo. Pod skrbnim cerkvenim varstvom se povzpno narodi do blagostanja, vse javno in privatno življenje dobi krščanski značaj. Hrabrost sklone prijateljsko zvezo z religijo in se skupno z njo posveti delu usmiljenja do trpečega brata. Mnogi plemiči stopijo v samostan, kjer žive življenje zatajevanja in pokore, drugi pa, ki se ne marajo odpovedati vojaštvu, prevzamejo od samostanskega življenja razne običaje in se združijo tudi v poseben stan konjenikov ali vitezov. Kdor je hotel postati član viteštva, je predvsem moral biti plemenitega rodu in se odlikovati po krepostnem življenju: močatost in dostojanstvo, odkritost in srčnost so bile tiste viteške kreposti, ki jih je oplemenitil še duh krščanske ljubezni, pobožnosti in ponižnosti. Vsak vitez je sveto prisegel, da hoče pobožno živeti, ne delati krivice, ubogim pomagati, vdove, otroke in žene ščititi in vero braniti. Vsled tedanje globoke vernosti in nagnjenja do združnega življenja se je viteštvo tako priljubilo, da so si celo vladarji šteli v čast, nazivati se viteze.

Posebne vrste pesniški duh je preveval v onih časih svet: v romantiških spevih so proslavljali junake, ki so odhajali v tuje dežele in ondi v boju zoper nevernike prelivali kri. Zato je doseglo viteštvo ravno za časa križarskih vojsk svoj idealni višek. Mnogi vitezi so zapustili svojo domovino in družino in žrtvovali imetje in življenje za Zveličarja.

Skrbeli pa so od zgodnje mladosti za vzvišeni bodoči poklic. Do 7. leta je ostal deček pod nadzorstvom matere. Nato so ga poslali na dvor kakega kneza, kjer je užival skoraj pravo špartansko vzgojo: kot plemič ali paž (Edelknabe, Page) se je uril v letanju, skakanju, borenju, jahanju ter metanju kamenov in kopij. Po dovršenem 14. letu je postal plemič oproda (Knappe, Junker, Edelknecht); kot tak je spremljal svojega gospoda na lov, turnirje in vojno. Tu je spoznaval način bojevanja, dočim je skrbel doma za fino viteško obnašanje, katero srednjeveški pesniki tako poveličujejo. Zaključek te vojaške vzgoje je tvorilo po dopolnjenem 21. letu opasanje z mečem,

(Schwertumgürtung, Schwertleite), kar so potem imenovali viteški udarec (Ritterschlag). Tako je oproda postal vitez.

Na to slovesno dejanje se je pripravljala oproda s 4dnevnim postom, spovedjo in prejemom sv. zakramentov. V teh dneh je nosil tudi posebno obleko: belo, ki naj bi ga spominjala na čisto in neomadeževano življenje, rdečo, v znamenje, da naj bo vsak čas pripravljen preliti kri za sv. vero, in črno v spomin na smrt.

Na vse zgodaj zjutraj težko zaželenega dne je pokleknil mladi vitez pred oltar, ponovil vpričo navzočih gostov slovesno prisego in prejel od svojega gospoda trikratni udarec na vrat in hrbet v imenu Boga, sv. Mihaela, in sv. Jurija, obeh patronov viteštva. Meč, ki ga je prej blagoslovil duhovnik, je prejel z besedami:

* »Zu Gottes und Marien Ehr'
Empfang dies und sonst keines mehr,
Sei tapfer, bieder und gerecht,
Besser Ritter als Knecht.«

Svoja bivališča so stavili vitezi na strmo skalovje, težko pristopne vrhove ali pa tudi na ravnem, kjer so bili zavarovani po globokih grajskih jarkih. Preko jarka je navadno peljal dvigljiv most (Zugbrücke). Kadar se je prikazal vitez izven grada, je bil od nog do glave pokrit z železom, tudi konj je bil skoraj ves v šlemu.

V mirnih časih so vitezi urili svoje moči na lovu ali pa na turnirjih, neke vrste današnje orožne vaje, ki so se vršili včasih na slovesen način. Turnirji so francoskega izvora, vpeljal jih je vitez Godefroy de Prénilva. V kratkem so se udomačili po vsej Evropi in veljali kot nekaka predvaja viteških bojev. Pri turnirjih je dostikrat nastopilo do 1000 vitezov, bila je to mala bitka, pri kateri je bil marsikateri vitez ranjen ali celo ubit.

Število viteških gradov je rastlo zlasti v 12. in 13. stoletju. Eden takih, že po naravi močnih trdnjav, je bil tudi grad Habsburg, zgrajen okrog l. 1020. ob sovodnji rek Aare in Reusse. Iz majhnih početkov so rastla posestva in tudi ugled Habsburžanov, ki so z Rudolfom I. zasedli nemški prestol (1. oktobra 1273). Ker je po nemški kroni hlepel tudi češki kralj Otokar II., se je vnela vojska, ki se je končala s porazom in smrtjo Otokarja, dne 26. avgusta l. 1278. pri Dürnkrutih na moravskem polju. Nekoliko pred nastopom Habsburžanov je slavil viteštvo v avstrijskih deželah Tirolec Walther v. d. Vogelweide (1165—1230), katerega pomen je označil neki sodobnik takole: »Wer des vergähse, tät mir leide.«

LUKA VILHAR

urar, Ljubljana, Kopitarjeva ulica št. 4

priporoča prečastiti duhovščini in slav. občinstvu svojo veliko in bogato zalogo

priložnostnih daril

kot ure, verižice, uhane, zapestnice itd. po najnižjih cenah.

Za solidno in točno postrežbo se jamči.

I. KETTE

Ljubljana, Franca Jožela c. 3.

Klobuki, čepice, perilo, kravate, palice, dežniki, galoše, toaletne potrebščine itd. Vsi predmeti za telovadbo, turistiko in drug šport.

Knjigoveznica ,Kat. tisk. društva'

v Ljubljani

se priporoča ::

v izvršitev vsakovrstnih knjigoveških del.

Knjižnicam znaten popust. Solidno delo, zmerno cena.

Kupujte edino

,Sava'-kremo

(čistilo).

Dobiva se povsod.

Fr. P. Zajec, izprašani optik, Ljubljana, Stari trg 9

priporoča svoj dobro urejeni optični zavod kakor tudi različne vrste naočnikov, ščipalcev, toplomerov, daljnogledov itd. Popravlja očal, ščipalcev itd. izvršuje dobro in cenol

G. F. Jurásek

uglaševalec glasovirjev in trgovec glasbil

Ljubljana, Poljanska c. 13.

Velika zaloga prvovrstnih glasovirjev, pianin, harmonijev, gosli, tamburic, kitar, citer in vsega glasbenega orodja. Najboljše strune (Wachold in druge). Zavod za uglasevanje ter popravila vseh glasbil. Jamčim pismeno 10 let. Posojevalnica glasovirjev in harmonijev po najnižjih cenah. — Dobro blago se samo hvall.

Telovadne priprave in orodje, sani, drsalke in druge zimske športne potrebščine, vsakovrstne gospodinjске in gospodarske predmete, kuhinjsko opravo, železno pohištvo, orodje, razno-

vrstno železnino, nagrobne križe in prvovrstne poljed. stroje, priporoča prva domača tvrdka te stroke

Fr. Stupica v Ljubljani,

Marije Terezije cesta št. 1,

veletrgovina z železnino in razpošiljalnica poljedelskih strojev.

K. A. KREGAR

Ljubljana, Sv. Petra cesta 23

**Trgovina z usnjem
na debelo in drobno**

Bogata zaloga raznovrstnega
usnja in črevljarških potrebščin

Glavna zaloga

Sava-kreme

v korist obmejnim Slovincem!

Priporočljiva domača tvrdka!

Podpisani izjavljam v imenu stavb-
nega odbora za zidanje nove cerkve
v Šmihelu pri Žužemberku, da je gosp.

Rajko Sušnik

umetni steklar v Šiški

napravil v imenovani cerkvi enajst
novih oken, krasno in umetno v got-
skem slogu, v splošno zadovoljnost in
po zmerni ceni ter je zato v svoji
stroki vreden najboljšega priporočila.

V Šmihelu, 12. avgusta 1909.

Za stavbni odbor:

Francišek Gabršek,
župni upravitelj.

Trgovina oljnatih barv, fir-
nežev in lakov ter vseh v to
stroko spadajočih
predmetov

Brata Eberl

silkarja napisov, pleskarska mojstra

Miklošičeva cesta št. 4

nasproti „Uniona“

Priporoča se preč. duhovščini
in p. n. občinstvu
v vsakem oziru
kot priznana solidna tvrdka

Prodajalna Katol. tisk. društva (H. Ničman) v Ljubljani

priporoča svojo bogato zalogo

: šolskih :
in pisarniških
potrebščin

kakor: raznovrstni papir, zvezke, no-
teze, razne zapisnike, kopirne knjige,
šolske in pisarniške mape, radirke,
pisala, črnilo, gumi, tintnike, ravnila,
trikote, šestila, barve, čopiče, razno-
vrstne razglednice in devocijonalije.